

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Desirée Wiberg Hammar

Livstids fängelse – normalstraffet för mord?
En straffteoretisk analys av lagens strängaste straff

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: Period 1 VT 2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Teoretiska utgångspunkter	11
1.5 Metod och material	12
1.6 Forskningsläge	16
1.7 Uppsatsens disposition	17
2 STRAFFTEORIER	19
2.1 Inledning	19
2.2 Absoluta straffteorier	20
2.2.1 Vedergällning	20
2.2.2 Proportionalitet	20
2.3 Relativa straffteorier	22
2.3.1 Allmänprevention	22
2.3.2 Individualprevention	23
2.3.3 Humanitet	24
3 STRAFFETS FUNKTION I SVERIGE	26
3.1 Inledning	26
3.2 Utvecklingen	26
3.3 Kommentar och delanalys	28
4 FÖRÄNDRINGAR AV MORDBESTÄMMELSEN	31

4.1	Inledning	31
4.2	Påföljden för mord	31
4.2.1	2009 års reform	31
4.2.1.1	Förslaget	31
4.2.1.2	Remissvar	34
4.2.1.3	Vad blev resultatet av reformen?	35
4.2.2	2014 års reform	35
4.2.2.1	Förslaget	35
4.2.2.2	Remissvar	38
4.2.2.3	Vad blev resultatet av reformen?	40
4.2.3	2017 års föreslagna reform	40
4.3	Sammanfattande kommentar och delanalys	41
5	DEBATTEN KRING LIVSTIDSSTRAFFET	44
5.1	Inledning	44
5.2	Argument för livstidsstraffet	44
5.2.1	Upprättelse för brottsoffret	44
5.2.2	Straffets symbolfunktion	46
5.2.3	Brottspreventiva effekter	46
5.3	Argument emot livstidsstraffet	47
5.3.1	Inhumant straff	47
5.3.2	Straffets symbolfunktion	49
5.3.3	Brottspreventiva effekter	50
5.3.4	Det allmänna rättsmedvetandet	51
6	PÅFÖLJDEN FÖR UPPSÅTLIGT DÖDANDE I DANMARK	54
6.1	Inledning	54
6.2	Fängelse	54
6.3	Förvaring	55
6.4	Slutsats	56
7	ANALYS	57
7.1	Inledning	57
7.2	Straffteorier	57
7.3	Ändringar av mordbestämmelsen	58
7.4	Argument för och emot förslaget	60
7.5	Förslaget i ljuset av det allmänna rättsmedvetandet och straffteorier	63
7.6	Avslutande slutsats	67

BILAGA A	70
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	71
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	77

Summary

About 100 people die each year in Sweden due to deadly violence such as murder. During recent years some people have claimed that the punishment for murder is not strict enough, considering the fact that taking a life is the most heinous crime that one can commit. Consequently, the Swedish legislator has suggested that the penalty for murder shall become stricter by making life imprisonment the standard sentence for this crime. The purpose of this essay is to examine whether or not life imprisonment should be the standard sentence for murder. The purpose will be obtained by analyzing the current legislative proposal from a criminal theory perspective.

In order to decide whether or not the legislative proposal is well-grounded, it is necessary to understand what purpose the penalty is supposed to fulfill. The results of the study show that it is not possible to claim that the penalty system is influenced solely by a single criminal theory. However, the study shows that three criminal theories are essential for the Swedish penalty system. These three theories include the principle of proportionality, rehabilitation of the criminal and the principle of humanity. The legislative proposal must therefore be examined in the light of these theories.

First and foremost, a conclusion that can be drawn is that the legislator has justified the legislative proposal claiming that society nowadays is less tolerant when it comes to criminal violence, such as murder. It is, however, remarkable that the legislator does not refer to any research results to support this statement. On the contrary, there are relatively new research results stating that it is problematic to use “general legal awareness” as an argument for changing the law.

If life imprisonment becomes the standard sentence for murder, there is a risk that the principle of proportionality becomes undermined. To clarify, making life imprisonment the standard sentence for murder will make it

more difficult to achieve nuanced sentences for this crime. This is problematic because, according to so-called relative proportionality, the relative severity of different cases of murder must be reflected in the penalty system.

Furthermore, it can be stated that making life imprisonment the standard sentence for murder is contradictory to the goal of rehabilitating the criminal, in order for him or her to become a better member of society in the future. In other words, there is no point in trying to rehabilitate a criminal who is going to spend the rest of their life in prison. With the Danish penalty system in mind, an alternative would be to reintroduce the so-called interment institution to the Swedish penalty system. Thus, criminals who are believed to be dangerous to society and who are not likely to become rehabilitated, can be incarcerated. At the same time, other criminals who are likely to become rehabilitated, can instead be subjected to a time-limited imprisonment.

Regarding the principle of humanity, it can also be said that making life imprisonment the standard sentence for murder is contrary to the wish of maintaining a humane penalty system. A common argument in the debate about life imprisonment is that the punishment is inhumane, due to the fact that the punishment is not time-limited. The punishment is said to be inhumane since the inmate does not know how many years he or she will be incarcerated.

Based on an overall assessment, my conclusion is that the legislative proposal that suggests that life imprisonment shall become the standard sentence for murder is not well-founded, considering which criminal theories the Swedish penalty system relies upon.

Sammanfattning

Varje år avlider i genomsnitt 100 personer i Sverige till följd av dödligt våld, däribland mord. På senare år har det höjts röster om att de som döms för mord många gånger döms till alltför lindriga straff, med hänsyn till att mord anses vara den mest klandervärda handling en människa kan begå. Följaktligen har lagstiftaren lagt fram ett förslag om att skärpa straffet för mord. I förarbetena framhålls att livstids fängelse i fortsättningen förväntas utgöra normalstraffet för mord ifall lagförslaget träder i kraft. Syftet med denna uppsats är att, utifrån ett straffteoretiskt perspektiv, undersöka om livstids fängelse bör utgöra normalpåföljden för mord. Genom att anlägga en rättspolitisk metod besvarar uppsatsen den huvudsakliga frågeställningen, d.v.s. huruvida det nya lagförslaget är välgrundat utifrån ett straffteoretiskt perspektiv.

För att kunna ta ställning till huruvida förslaget är välgrundat är det nödvändigt att förstå vilket syfte bestraffningen har idag. Resultatet av undersökningen visar på att det inte är möjligt att tala om ett ideologiskt renodlat straffsystem. Emellertid kan det konstateras att de straffteorier som är mest centrala i det svenska straffsystemet idag är tankar om proportionalitet, behandling och humanitet. Förslaget om att skärpa straffet för mord bör därför särskilt undersökas i ljuset av dessa tre teorier.

Först och främst kan konstateras att lagstiftaren motiverat förslaget om att skärpa straffet för mord med påståendet att samhället fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott. Vad som är anmärkningsvärt är att förarbetena inte hänvisar till någon forskning som ger stöd för detta påstående. Istället finns relativt nya forskningsresultat som visar på att det är problematiskt att använda det s.k. allmänna rättsmedvetandet för att motivera ändringar i lagstiftningen.

Om livstids fängelse blir normalstraffet för mord finns en risk att proportionalitetsprincipen hamnar i skymundan, då det blir svårt att åstadkomma en nyanserad straffmätning för mord. Enligt s.k. relativ proportionalitet ska nämligen brottens relativa svårighetsgrad återspeglas i straffsystemet.

Vidare kan det konstateras att livstidsstraffet som normalstraff för mord står i strid med behandlingstanken eftersom det inte finns någon mening med att försöka rehabilitera en brottsling som ska sitta inspärrad resten av sitt liv. Ett alternativ till lagstiftarens förslag skulle vara att återinföra internering, med inspiration från det danska förvaringsinstitutet. På så sätt skulle de brottslingar som bedöms vara farliga för samhället och som inte bedöms kunna bli rehabiliterade hållas inspärrade på obegränsad tid, medan de brottslingar som kan rehabiliteras istället får ett tidsbestämt straff.

Vad gäller humanitetsprincipen kan även den sägas stå i strid med lagstiftarens förslag om att skärpa straffet för mord. Ett vanligt argument i debatten om livstidsstraffet är att dess tidsobestämda karaktär är inhuman eftersom den intagne inte vet hur långt straffet ska bli.

Utifrån en sammantagen bedömning är min slutsats att förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord inte är välgrundat, med hänsyn till de straffteorier som är mest centrala i det svenska straffsystemet.

Förord

Med denna uppsats sätter jag punkt för mina fyra och ett halvt år på juristprogrammet i Lund. Fyra och ett halvt år som jag alltid kommer att minnas och se tillbaka på med glädje och stolthet.

Först och främst vill jag tacka min handledare, Helén, för all vägledning och alla uppmuntrande ord du har gett mig under uppsatsskrivandet. Jag vill också tacka dig för två mycket intressanta och givande fördjupningskurser i straffrätt, som bl.a. inspirerat mig till detta val av uppsatsämne!

Jag vill också tacka mina fina vänner Henrik, Siri och Isabelle för korrekturläsning och värdefulla synpunkter på min uppsats. Er hjälp har varit ovärderlig! Vidare vill jag rikta ett extra tack till Isabelle för att du förgyllt mitt uppsatsskrivande och för att du peppat mig när skrivandet gått som trögast.

Sist men inte minst vill jag rikta ett extra stort tack till min älskade familj och min Emma för att ni stöttat mig genom hela utbildningen. Tack för att ni alltid finns där och för att ni aldrig slutar tro på mig!

Nu lämnar jag Juridicums trygga värld för att ta mig an nya äventyr. Som jag har längtat efter denna dag!

Helsingborg den 23 maj 2018

Desirée Wiberger Hammar

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Kommittédirektiv
Ds	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
Ibid.	Ibidem
Ju	Justitiedepartementet
LBKG	Lovbekendtgørelse
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
STRFL	Straffeloven
SvJT	Svensk juristtidning
SVT	Sveriges television

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.¹

I Sverige avlider i genomsnitt 100 personer varje år till följd av dödligt våld, däribland mord. Brottsförebyggande rådet, Brå, har i rapporten, *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av anmält dödligt våld*, sammanställt statistik över det årliga antalet fall av dödligt våld från år 2002 till och med år 2016.² Statistiken visar på att antalet fall av dödligt våld har varierat från 68 fall till 112 fall per år under de år som studien bedrivits. Under åren 2015 och 2016 ses en uppåtgående trend i den i övrigt relativt konstanta statistiken.³ Dock framhåller Brå att det är för tidigt att dra några slutsatser om huruvida denna ökning kommer hålla i sig under de kommande åren eller om det endast rör sig om en tillfällig ökad trend.⁴

Oavsett statistiken anses mord vara en av de mest klandervärda gärningar en människa kan begå, vilket i lagen markeras genom att lagens strängaste straff, livstids fängelse, ingår i straffskalan. Av blockcitatet ovan framgår att påföljden för mord, enligt nuvarande straffskala, är tio till arton års fängelse eller livstids fängelse om omständigheterna är försvårande. Trots att livstids fängelse är en möjlig påföljd för mord är det mycket vanligare att ett tidsbestämt straff utdöms än att livstidsstraffet utdöms.⁵ Mellan åren 2015-2016 var det endast 30 procent av de som dömts till fängelse för mord som dömdes till livstids fängelse. Statistiken från denna period är inte märkvärdig på något sätt, då det tidsbestämda straffet utdömts i majoriteten av mordfall under många år tillbaka.⁶

¹ 3 kap. 1 § BrB.

² Brå (2016), s. 4.

³ Brå (2016), s. 28.

⁴ Brå (2016), s. 4.

⁵ Brå (2015), s. 6.

⁶ Ds 2017:38, s. 104.

På senare tid har det höjts en del röster om att påföljden för mord i många fall anses vara för lindrig i förhållande till gärningens allvar. Följaktligen har mordparagrafen genomgått ett antal förändringar under de senaste tio åren.⁷ I den senaste utredningen som kom år 2017 föreslås en ny lagteknisk lösning som, ifall lagändringen träder i kraft, kommer att innebära att livstids fängelse ska utdömas i de fall av mord som enligt dagens rättsläge har ett straffvärde högre än fjorton år. I utredningen framhålls att lagändringen förväntas medföra att majoriteten av de som döms till fängelse för mord kommer att dömas till livstids fängelse. Om lagändringen träder i kraft kommer således livstids fängelse bli normalstraffet för mord.⁸

1.2 Syfte och frågeställningar

Som inledningsvis har angivits har mordbestämmelsen genomgått ett antal förändringar de senaste tio åren. Det övergripande syftet med denna uppsats är att, utifrån ett straffteoretiskt perspektiv, undersöka om livstids fängelse bör utgöra normalpåföljden för mord.

För att uppnå det övergripande syftet med uppsatsen ska följande huvudfrågeställning besvaras:

- Är förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord välgrundat?

För att få en djupare förståelse för de reformer som mordparagrafen genomgått de senaste åren ska såväl bakgrunden till lagändringarna som resultatet av dessa ändringar undersökas. Vidare för att kunna förstå argumentationen kring en ökad användning av livstidsstraffet är det också nödvändigt att förstå vilket syfte som eftersträvas med straffet. Av denna anledning ska det även redogöras för ett antal straffteorier samt hur dessa har präglat och präglar det svenska straffsystemet.

⁷ Förändringarna redogörs för i avsnitt 4.

⁸ Ds 2017:38, s. 7.

Avslutningsvis ska dansk rätt studeras för att ge exempel på hur ett annat nordiskt land hanterar påföljden för mord. Anledningen till att just dansk rätt har valts som utgångspunkt för jämförelsen är att det danska påföljdssystemet, till skillnad från det svenska påföljdssystemet, innefattar ett förvaringsinstitut som i vissa fall kan fungera som ett substitut för det vanliga fängelsestraffet.⁹ Förhoppningen är att denna jämförelse ska bidra med värdefulla insikter och inspiration till hur straffet för mord kan utformas i Sverige.

För att kunna besvara uppsatsens huvudfrågeställning ska även följande underfrågeställningar besvaras:

- Vad finns det för teorier kring straffets funktion?
- Vilka straffteorier har störst betydelse för det svenska straffsystemet idag?
- Vilka förändringar har den svenska mordbestämmelsen genomgått de senaste åren och vilka resultat har förändringarna lett till?
- Vad finns det för möjliga argument för respektive emot förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord?
- Hur hanteras påföljden för uppsåtligt dödande i Danmark?¹⁰

1.3 Avgränsningar

Livstids fängelse kan följa på en rad olika brott enligt svensk rätt.¹¹ I denna uppsats kommer livstidsstraffet endast att studeras i förhållande till brottet mord. Vad gäller jämförelsen med dansk rätt kommer endast den grävsta formen av uppsåtligt dödande att studeras. Anledningen till att denna avgränsning gjorts är för att de som dömts till livstids fängelse i Sverige respektive Danmark nästan uteslutande har dömts för mord respektive den grävsta formen av uppsåtligt dödande.

⁹ Se avsnitt 6.3 för närmare förklaring.

¹⁰ Se avsnitt 1.5 för förklaring till formuleringen av frågeställningen.

¹¹ Några exempel på andra brott som kan ge livstids fängelse är människorov (4 kap. 1 § BrB), grovt spioneri (19 kap. 6 § BrB) och folkrättsbrott (22 kap. 6 § BrB).

Såväl svensk som dansk rätt har en tradition av att särbehandla både allvarligt psykiskt störda lagöverträdare och unga lagöverträdare.¹² Av denna anledning är det viktigt att betona att uppsatsen varken kommer att beröra allvarligt psykiskt störda lagöverträdare eller unga lagöverträdare.

Svensk rätt ger den livstidsdömde möjligheten att, efter att ha avtjänat minst tio år av straffet, få prövat huruvida dennes livstidsstraff ska omvandlas till ett tidsbestämt fängelsestraff.¹³ När livstidsstraffet undersöks i andra arbeten är det därför vanligt att även omvandlingslagen undersöks. Eftersom en undersökning av omvandlingsinstitutet inte anses nödvändig för att kunna uppnå syftet med uppsatsen har denna del medvetet utelämnats. Vidare skulle en undersökning av omvandlingsinstitutet medföra att denna uppsats skulle bli alldeles för omfattande.

Till skillnad från Sverige har Danmark ingen motsvarighet till omvandlingslagen. Istället finns en möjlighet för den livstidsdömde att ansöka om villkorlig frigivning efter att ha avtjänat minst tolv år av straffet.¹⁴ Av samma anledning som angivits ovan kommer det danska frigivningsinstitutet inte heller att behandlas.

För att försöka åstadkomma en skärpning av straffet för mord har lagstiftaren vid ett par tillfällen valt att ändra mordparagrafens ordalydelse. En del remissinstanser yttrar sig över de olika lagtekniska lösningar som regeringen föreslagit inför de olika reformerna av mordparagrafen. Syftet med denna uppsats är inte att närmare undersöka hur olika lagtekniska lösningar kan väljas för att åstadkomma en förändring av påföljdsbestämningen för mord. Med andra ord är syftet inte att undersöka närmare *hur* det eftersträvade målet ska uppnås. Istället ska uppsatsen behandla bakgrunden till förslaget, d.v.s. *varför* det anses finnas ett behov av att tillämpa ett strängare straff för mord. Av denna anledning kommer de remissyttranden som tar sikte på lagtekniska lösningar inte att behandlas i

¹² 30:5 BrB; 30:6 BrB; 31:3 BrB; Anklagemyndigheten (2016), s. 25; 16 § STRFL.

¹³ 3 § Lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid.

¹⁴ Se 41-42 §§ STRFL.

framställningen. Istället kommer endast ett urval av de remissinstanser som yttrar sig över det påstådda behovet av att skärpa straffet för mord att behandlas. Eftersom 2017 års utredning enbart går ut på att komma fram till en lagteknisk lösning för att åstadkomma en straffskärpning för mord, kommer remissvaren till denna utredning inte att behandlas.

1.4 Teoretiska utgångspunkter

Som angivits ovan anlägger den här uppsatsen ett straffteoretiskt perspektiv på frågan huruvida livstids fängelse bör utgöra normalpåföljden för mord. Detta innebär att frågeställningen analyseras och besvaras i ljuset av teorier om straff. När begreppet straff ska beskrivas i vardagliga ordalag talas om att staten medvetet orsakar gärningspersonen obehag eller lidande som en reaktion på lagöverträdelsen.¹⁵ I ett vetenskapligt sammanhang är denna förklaring emellertid inte tillräcklig. I boken *Punishment and modern society* beskriver forskaren David Garland straffet på följande sätt:

Det som på ytan endast tycks vara ett medel för att hantera lagöverträdare, så att vi andra kan leva våra liv utan att besväras av dem, är i själva verket en social institution som hjälper oss att definiera samhällets karaktär, vilka typer av relationer det består av samt vilka slags liv det är möjligt och önskvärt att leva där.¹⁶

Av citatet ovan förstås att syftet med ett straffsystem inte enbart är att tillfoga brottslingen lidande. Frågan om vad straffet har för funktion är komplex. Det finns därmed ett antal olika teorier som syftar till att förklara vad straffet har för funktion i samhället.¹⁷ Dessa teorier delas traditionellt sett in i två kategorier, absoluta respektive relativa straffteorier. Till de absoluta straffteorierna hör tankar om rättvisa och vedergällning, medan de relativa straffteorierna istället tar sikte på brottsprevention.¹⁸ En närmare redogörelse för dessa olika teorier om straffets funktion görs i avsnitt 2. Genom att först fastställa vilka straffteorier som är viktigast för det svenska

¹⁵ Asp & Ulväng & Jareborg (2013), s. 15.

¹⁶ Garland (1991), s. 287 (översättning: Lisa Sjösten).

¹⁷ Jareborg & Zila (2017), s. 63.

¹⁸ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 32 f.

påföljdssystemet i allmänhet är det därefter möjligt att kunna ta ställning till huruvida livstids fängelse som normalstraff för mord passar in i det svenska påföljdssystemet.

1.5 Metod och material

För att uppnå syftet med uppsatsen används ett antal olika metoder. I de deskriptiva delarna som beskriver gällande rätt används den rättsdogmatiska metoden. Enligt denna metod ska gällande rätt fastställas genom en undersökning av de traditionellt erkända rättskällorna utifrån den inbördes auktoritet som rättskällevärdet föreskriver de olika rättskällorna. Den rättsdogmatiska metoden är alltså bunden till ett på förhand bestämt antal källor, vilka i sin tur har en förutbestämd auktoritet. De traditionellt erkända rättskällorna består av författningar, förarbeten, praxis och doktrin.¹⁹

Vad gäller uppsatsens huvudsakliga frågeställning besvaras denna utifrån ett straffteoretiskt perspektiv, vilket innebär att frågeställningen analyseras och besvaras i ljuset av straffteorier. För att kunna göra detta är det nödvändigt att först undersöka och fastställa vilka straffteorier som är aktuella och relevanta för det svenska straffsystemet idag. Med hänsyn till formuleringen av den huvudsakliga frågeställningen antar analysen kring denna frågeställning ett perspektiv *de lege ferenda*. Ett sådant perspektiv anläggs alltså för att kunna föra en diskussion om hur gällande rätt *bör* vara.

Enligt civilrättsprofessorn Jan Kleineman kan den rättsdogmatiska metoden användas för att framföra kritik mot gällande rätt samt föra resonemang *de lege ferenda*.²⁰ Det råder dock delade meningar huruvida den rättsdogmatiska metoden tillåter denna typ av resonemang. Claes Sandgren, professor i civilrätt vid Stockholms universitet, är en av de jurister som inte håller med om att den rättsdogmatiska metoden kan användas för att framföra kritik och föreslå förändringar avseende gällande rätt. Sandgren menar att den rättsdogmatiska metoden enbart går ut på att fastställa och

¹⁹ Kleineman (2013), s. 21; Sandgren (2015), s. 43.

²⁰ Kleineman (2013), s. 21 och 24.

systematisera gällande rätt.²¹ Om två oberoende rättsvetenskapsmän använder den rättsdogmatiska metoden för att studera samma frågor ska dessa två personer komma fram till samma svar. Av denna anledning menar Sandgren att den rättsdogmatiska metoden inte ger utrymme för den undersökande personens egna värderingar kring innehållet i gällande rätt.²²

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i Sandgrens uppfattning om den rättsdogmatiska metoden. Med hänsyn till uppsatsens huvudsakliga syfte är det följaktligen inte tillräckligt att endast tillämpa den rättsdogmatiska metoden. För att kunna föra resonemang de lege ferenda används den rättspolitiska metoden. Syftet med en rättspolitisk argumentation är att undersöka och analysera gällande rätt för att se om rätten bör ändras utifrån ett visst perspektiv, i syfte att uppnå ett visst ändamål. Utgångspunkten vid användandet av den rättspolitiska metoden är ofta att gällande rätt anses bristfällig. Av denna anledning ger den rättspolitiska metoden utrymme för att både framföra kritik mot gällande rätt samt föreslå möjliga ändringar av denna för att på så sätt tillgodose ett specifikt ändamål. Vidare, till skillnad från den rättsdogmatiska metoden, är den rättspolitiska metoden inte bunden av ett förutbestämt antal källor med förutbestämd auktoritet. Med andra ord tillåter den rättspolitiska metoden att andra källor än endast de traditionellt erkända rättskällorna studeras. Det finns dock ett antal krav som måste vara uppfyllda för att metoden ska kunna sägas vara rättspolitisk. Enligt Sandgren ska analysen vara så objektiv och balanserad som möjligt. Därutöver ska utgångspunkterna för argumentationen redovisas och analysen ska bygga på ett allsidigt material.²³

Sammanfattningsvis används den rättspolitiska metoden för att undersöka om straffet för mord bör skärpas med hänsyn till dagens syn på straffets funktion. Den rättspolitiska metoden används alltså för att besvara uppsatsens huvudsakliga frågeställning, d.v.s. huruvida förslaget om att

²¹ Sandgren (2015), s. 43.

²² Sandgren (2015), s. 45.

²³ Sandgren (2015), s. 47 f.

skärpa straffet för mord är välgrundat med beaktande av de straffteorier som är mest relevanta för det svenska påföljdssystemet idag.

Beträffande vilket material som används i uppsatsen kan följande nämnas. För att fastställa vad det finns för teorier om straffets funktion undersöks juridisk doktrin.²⁴ Uppsatsens kapitel om straffrättsliga teorier utgår ifrån den traditionella uppdelningen där de olika teorierna kategoriseras som antingen absoluta eller relativa straffteorier. Vidare brukar de olika straffteorierna delas in i olika huvudkategorier såsom proportionalitet och allmänprevention o.s.v. Den indelning av straffteorierna som görs i denna uppsats utgår från en kategorisering som förespråkas av bl.a. Nils Jareborg och Josef Zila.²⁵

För att därefter fastställa vilka straffteorier som har störst betydelse för det svenska straffsystemet idag undersöks framförallt juridisk doktrin. För att utarbeta detta kapitel anlitas huvudsakligen Christian Häthéns verk *Stat och straff*.²⁶ I en intervju med Häthén har kompletterande frågor avseende nyss nämnda verk ställts. Resultatet av denna intervju redovisas också i avsnittet om straffteorierna i svensk straffrätt.

Därefter, för att beskriva de förändringar som mordbestämmelsen genomgått de senaste tio åren, studeras förarbetena till dessa lagändringar. Även remissvar från ett antal remissinstanser²⁷ samt rättsfall från Högsta domstolen, HD, studeras för att ge en djupare förståelse för bakgrunden till samt resultatet av dessa lagändringar. Den statistik över antalet utdömda livstidsstraff som redovisas kommer från förarbetena till de olika reformer som mordparagrafen genomgått de senaste åren. Dessa källor bör betraktas som tillförlitliga.

²⁴ Exempelvis undersöks material av Jareborg & Zila samt von Hirsch. Se källförteckning för närmare hänvisning.

²⁵ Jareborg & Zila (2017), s. 65 f.

²⁶ Se källförteckning för närmare hänvisning. Även förarbetena till 2009 års reform av mordparagrafen samt en artikel av Träskman undersöks.

²⁷ Se avsnitt 1.3 för avgränsningar.

I avsnittet som behandlar argument för respektive emot förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord undersöks juridisk doktrin²⁸ och debattartiklar i vilka straffet för mord har diskuterats. Även ett antal argument som framkommit i olika förarbeten där straffet för mord har omtalats presenteras i detta avsnitt. En relativt ny studie kring det allmänna rättsmedvetandet, vilken har publicerats av Jerre och Tham²⁹, behandlas också i detta avsnitt. Det ska framhållas att det finns en medvetenhet om att debattartiklarna inte har samma dignitet som de erkända rättskällorna. Av denna anledning har extra stor noggrannhet iakttagits vid valet av debattartiklar.

För att få förståelse för hur straffet för mord ser ut i ett annat nordiskt land samt för att få inspiration till hur straffet för mord skulle kunna utformas i Sverige, ges en översiktlig presentation av det danska påföljdssystemet för mord i uppsatsens sjätte avsnitt. För att beskriva hur gällande rätt ser ut i Danmark undersöks inledningsvis den danska *straffeloven*³⁰, STRFL. Därefter har en intervju med Anja Eliassen, jurist vid Herstedvester fængsel i Danmark, genomförts för att få djupare förståelse för hur olika påföljder för uppsåtligt dödande skiljer sig åt i dansk rätt. Resultatet av denna intervju redovisas också i uppsatsens sjätte avsnitt. Utöver dessa källor anlitas bl.a. dansk juridisk doktrin.³¹ Den statistik som presenteras är hämtad från en myndighetsrapport utgiven av danska *Kriminalforsorgen*, motsvarande svenska Kriminalvården. Enligt min mening bör särskild noggrannhet iaktas när utländsk rätt studeras. De utländska källorna har valts med omsorg och bör därmed betraktas som tillförlitliga.

Vid en jämförelse av två olika rättssystem finns en risk för att analysen vilseleds och således blir felaktig om inte hänsyn tas till olika begreppskillnader mellan rättssystemen. Exempelvis är inte det danska begreppet *drab* helt liktydigt med det svenska begreppet *dråp*. Det danska

²⁸ Exempelvis studeras Träskman och Jareborg. Se källförteckning för närmare hänvisning.

²⁹ Se källförteckning för närmare hänvisning.

³⁰ Danmarks motsvarighet till den svenska brottsbalken.

³¹ Även information från *Den store danske*, ett danskt uppslagsverk motsvarande svenska *Nationalencyklopedin*, presenteras.

begreppet *mord* är inte heller helt överensstämmande med det svenska begreppet *mord*. Enligt den s.k. funktionalitetsprincipen är det därför viktigt att vid jämförelsen undvika att ställa frågor som utgår ifrån den egna begreppsvärlden.³² I Danmark tar begreppet mord endast sikte på de fall av uppsåtligt dödande som föregåtts av planering. STRFL skiljer emellertid inte på mord och drab, istället används endast ordet drab. Vidare används begreppet drab som ett samlingsnamn på såväl uppsåtligt som oaktsamt dödande.³³ För att undvika missförstånd kommer därför formuleringen *uppsåtligt dödande* att användas i den frågeställning som tar sikte på det danska påföljdssystemet för det brott som i Sverige kallas för mord. Eftersom brottet mord utgör den grävsta formen av uppsåtligt dödande i svensk rätt, kommer följaktligen endast det brott som utgör den grävsta formen av uppsåtligt dödande i dansk rätt att behandlas.

1.6 Forskningsläge

Vad gäller de olika teorierna om straffets funktion är detta ett mycket omskrivet ämne som har behandlats av flera framstående jurister inom den juridiska doktrinen. Nils Jareborg, professor emeritus vid Uppsala universitet och Josef Zila, universitetslektor vid Stockholms universitet, är två exempel på jurister som har behandlat ämnet straffteorier.³⁴ Ett exempel på en jurist som har behandlat straffteorierna i förhållande till svensk rätt är Christian Häthén, universitetslektor vid Lunds universitet.³⁵

Vidare vad gäller livstidsstraffet är detta också ett relativt omskrivet ämne som har berörts i såväl förarbetena till lagändringarna som i diverse politiska debatter.³⁶

Det kan alltså konstateras att såväl de olika straffteorierna som livstidsstraffet är två var för sig relativt omskrivna ämnen. Per Ole

³² Valguarnera (2013), s. 153.

³³ Strafferetshjælpen: *Drab*.

³⁴ Jareborg & Zila: *Straffrättens påföljdslära*. Se källförteckning för närmare källhänvisning.

³⁵ Häthén: *Stat och straff*. Se källförteckning för närmare källhänvisning.

³⁶ Se avsnitt 5.

Träskman, professor emeritus vid Lunds universitet, samt Jesper Ryberg, professor i filosofi vid Roskilde universitet, är två författare som översiktligt har berört livstidsstraffet utifrån ett straffteoretiskt perspektiv.³⁷

Däremot vad gäller förslaget om att skärpa straffet för mord har detta endast berörts väldigt ytligt av juridiska experter. Exempelvis har Claes Lernestedt, professor i straffrätt vid Stockholms universitet, framfört viss kritik mot lagstiftarens förslag om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord.³⁸ Trots att kritik har riktats mot detta lagförslag har det emellertid inte bedrivits någon mer djupgående forskning kring hur förslaget förhåller sig till de straffteorier som präglar dagens svenska straffsystem. Därmed avser denna uppsats att bidra till den knapphändiga forskningen på området. Förhoppningen är att denna uppsats ska väcka inspiration till en kritisk diskussion kring detta högaktuella ämne.

1.7 Uppsatsens disposition

Denna uppsats kommer att utgå från följande disposition. I avsnitt 2 presenteras en översiktlig redogörelse för vilka straffteorier det finns. Uppsatsens första underfrågeställning besvaras därmed i detta avsnitt. I avsnitt 3 görs dels en rättshistorisk tillbakablick för hur olika straffteorier har präglat svensk straffrätt under åren, dels redogörs för vilka straffteorier som spelar störst roll i svensk straffrätt idag. Uppsatsens andra underfrågeställning besvaras således i avsnitt 3. Därefter följer avsnitt 4, vilket redogör för de förändringar mordparagrafen genomgått de senaste tio åren. Avsnitt 4 besvarar följaktligen uppsatsens tredje underfrågeställning. I avsnitt 5 presenteras ett antal argument för respektive emot användandet av livstidsstraffet, vilka kan appliceras på förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord. Uppsatsens fjärde underfrågeställning besvaras således i detta avsnitt. I avsnitt 6 redogörs översiktligt för hur

³⁷ Träskman: *Utestängning genom tidsobestämd inspärning – det problematiska livstidsstraffet*; Ryberg: *Livstidsstraffens berättigelse*. Se källförteckning för närmare källhänvisning.

³⁸ Dagens juridik: *Mord, livstid och valtid – inte lätt att hitta substantiella svar på regeringens svängning*.

påföljdssystemet för uppsåtligt dödande ser ut i Danmark, varmed uppsatsens femte underfrågeställning besvaras. I uppsatsens sista kapitel, avsnitt 7, besvaras uppsatsens huvudsakliga frågeställning i ljuset av straffteorier. I början av varje avsnitt ges en mer djupgående redogörelse för såväl syftet med som innehållet i varje avsnitt.

2 Straffteorier

2.1 Inledning

Syftet med detta kapitel är att besvara uppsatsens första underfrågeställning. Med andra ord är syftet med detta kapitel att på ett översiktligt sätt undersöka vad det finns för teorier om straffets funktion.

Teorin om att vissa handlingar kräver bestraffning är ingen ny företeelse. Lika länge som det funnits regler som styrt medborgarnas samlevnad i samhället, har det funnits påföljder för de som inte rättat sig efter dessa regler.³⁹ En relevant fråga att ställa sig är varför vi ska straffa personer som bryter mot samhällets lagar. Vad vill vi egentligen uppnå med bestraffningen? Det finns en rad olika teorier om varför lagöverträdare bör drabbas av straffrättsliga påföljder. Som tidigare konstaterats brukar dessa teorier traditionellt sett delas in i två kategorier. Å ena sidan finns absoluta straffteorier, å andra sidan finns relativa straffteorier. Vedergällningsteorier som utgår från tankar om rättvisa och proportionalitet räknas som absoluta straffteorier. Med absoluta straffteorier avses alltså olika föreställningar om att straffet utgör ett uttryck för ett etiskt krav. Den välkända talionsprincipen, ”öga för öga, tand för tand”, är ett exempel på en absolut straffteori. Föreställningen om att vedergällning är en naturlig följd av brottsliga handlingar utgör med andra ord grunden för de absoluta straffteorierna.⁴⁰

Till relativa straffteorier räknas sådana teorier som utgår från att straffet har ett syfte, till skillnad från de absoluta straffteorierna då straffet i sig är syftet. Enligt de relativa straffteorierna är syftet med straffet att förebygga brott. Med andra ord utgör preventionstanken grunden för de relativa

³⁹ Aspelin (1999), s. 108.

⁴⁰ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 32; Ågren (2013), s. 82 ff.

straffteorierna. Preventionstanken går i sin tur att dela in i två kategorier, allmänprevention respektive individualprevention.⁴¹

Nedan redogörs för de absoluta respektive de relativa straffteorierna, för att på så sätt få en djupare förståelse för de olika straffteoriernas innebörd.

2.2 Absoluta straffteorier

2.2.1 Vedergällning

Som tidigare förklarats bygger de absoluta straffteorierna på tanken om vedergällning. Enligt dessa teorier är syftet med straffet att skipa rättvisa för det förövade brottet. Emellertid finns det inget på förhand givet svar på vad som anses vara rättvist. Det är således upp till människan att konstruera allmänna regler för att stipulera rätt och fel och komma fram till vad som är rättvist. Ett exempel på en vanlig allmän regel är att samhällets medborgare ska avstå från att skada varandra. Den som bryter mot denna regel ska straffas.⁴² Det kan därmed konstateras att vedergällningstanken bygger på en teori om förtjänst. En person som har begått ett brott ska straffas för att han eller hon förtjänar det. Vedergällningstanken går således ut på att ont ska lönas med ont.⁴³

2.2.2 Proportionalitet

Vad gäller proportionalitetsprincipen stadgar denna att straffet ska stå i rimlig proportion till brottet. Ju allvarligare brott desto strängare straff.⁴⁴ En relevant följdfråga är vilket straff brottslingen förtjänar. Inom dagens moderna straffrätt har den s.k. skuldprincipen en viktig roll. Skuldprincipen stadgar nämligen att endast den som kan rå för sin gärning ska hållas straffrättsligt ansvarig. Den som inte kan klandras för sitt handlande förtjänar inte heller att straffas. I en rättsstat där skuldprincipen accepteras får kriminaliserade handlingar automatiskt en symbolisk funktion, på så sätt

⁴¹ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 33.

⁴² Borgeke & Heidenborg (2016), s. 38 f.

⁴³ von Hirsch (2001), s. 35.

⁴⁴ von Hirsch (2001), s. 47.

att vissa handlingar anses förkastliga. Människor som begår dessa gärningar anses klandervärda, förutsatt att de utifrån skuldprincipen kan hållas ansvariga för sitt handlande.⁴⁵

Det kan konstateras att det är nödvändigt att gradera klandervärdhet och förkastlighet för att en brottsling ska kunna straffas utifrån förtjänst. Frågan som då återstår är hur förkastlighet och klander ska mätas. Genom kriminalisering kan lagstiftaren uppställa en gradering av klander och förkastlighet genom att tilldela en viss straffskala åt ett visst brott. Ett brott med en högre straffskala ger information om att detta brott anses mer förkastligt än ett brott med en lägre straffskala. En rättvis straffskala förutsätter dels att det föreligger proportionalitet mellan brottets bestraffningsvärde och straffskalan, dels att liknande typer av gärningar har likartade straffskalor. Att samma gärningar har samma straffskala ger uttryck för den s.k. ekvivalensprincipen.⁴⁶

Vidare vad gäller begreppet proportionalitet görs åtskillnad mellan absolut och relativ proportionalitet. Absolut proportionalitet innebär att det direkt kan sägas att ett visst straff ska följas på ett visst brott. Relativ proportionalitet innebär att straffet för ett visst brott bestäms utifrån huruvida det anses behövt att bestraffa det aktuella brottet lindrigare eller hårdare än en annan typ av brott. Det går med enkelhet att konstatera att det inte finns något på förhand givet svar på vilket straff som ska följa på ett visst brott, på det sätt som den absoluta proportionaliteten stadgar. Emellertid kan principen om absolut proportionalitet användas för att bestämma på vilken nivå ett visst straff bör ligga. Med andra ord kan principen användas som en övre begränsning för hur hårda straffen i vårt straffsystem får vara.⁴⁷

Avslutningsvis kan tilläggas att proportionalitetsprincipen inte utgör något principiellt hinder mot varken straffsänkningar eller straffhöjningar. Det

⁴⁵ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 38 f.; Jareborg & Zila (2017), s. 67 f.

⁴⁶ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 30 f.

⁴⁷ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 38 f.; Jareborg & Zila (2017), s. 67 f.

enda kravet proportionalitetsprincipen uppställer är att brottens relativa svårighetsgrad återspeglas i straffsystemet.⁴⁸

2.3 Relativa straffteorier

2.3.1 Allmänprevention

Tanken bakom teorin om allmänprevention är att samhällets medborgare ska avskräckas från att begå brott när de ser hur brottslingar drabbas av straffrättsliga påföljder. Denna avskräckningseffekt på andra medborgare sägs ske genom omedelbar avskräckning, medelbar avskräckning och moralbildning. Omedelbar avskräckning innebär att medborgarna avskräcks från att begå brott när de bevittnar offentligt verkställda straff, såsom en offentlig avrättning. Denna form av allmänprevention är dock inte längre aktuell i Sverige.⁴⁹

Dagens allmänpreventiva funktion uppnås istället genom medelbar avskräckning, vilket innebär att medborgarnas beteende påverkas av det faktum att lagen uppställer ett hot om straff om de begår en viss kriminaliserad gärning. Själva hotet om att bli föremål för statens straffrättsliga ingripande utgör således en avskräckande effekt på människorna i samhället. Målsättningen är att hotet om straff ska vara tillräckligt strängt för att medborgarna ska anse att skälen emot att begå brott väger tyngre än skälen för att begå brott.⁵⁰

Avslutningsvis fungerar straffet som en form av moralbildning. Genom att straffa vissa typer av handlingar påverkas medborgarnas uppfattning om vad som är rätt och fel. Det kan således konstateras att existensen av ett straffsystem i samhället har en allmänpreventiv funktion.⁵¹

⁴⁸ von Hirsch (2001), s. 101.

⁴⁹ Jareborg & Zila (2017), s. 76 f.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

2.3.2 Individualprevention

Tänkarna om individualprevention fick stor uppmärksamhet under 1900-talet. Enligt filosofen Jeremy Bentham var en viktig del av individualpreventionen att först kategorisera brottslingarna utifrån deras behov för att därefter kunna komma fram till ett lämpligt straff. Bentham talade om avskräckning, oskadliggörande och förbättring.⁵² Vad gäller individuell avskräckning anses detta behov främst föreligga hos tillfällighetsförbrytare. Genom att bestraffa brottslingen är målsättningen att denne ska komma ihåg straffet när han eller hon i framtiden får ett infall och vill begå ett nytt brott.⁵³

Vad gäller den andra kategorin som tar sikte på oskadliggörande av brottslingen ligger det i sakens natur att den mest ”effektiva” formen av individualprevention är dödsstraff. En död brottsling kan ju inte begå några nya brott. Emellertid krävs det inte så drastiska straff som dödsstraff för att uppnå en individualpreventiv effekt. När det idag talas om oskadliggörande åsyftas inkapacitering, vilket innebär att brottslingens spärras in för att inte utgöra ett hot mot allmänheten. Med andra ord är inkapacitering idag synonymt med fängelse. Längden på fängelsestraffet bestäms utifrån hur pass farlig brottslingen anses vara. Ju större risk för att brottslingen kommer att återfalla i brott desto längre fängelsestraff bör brottslingen avtjäna.⁵⁴

Den tredje kategorin av individualprevention, tanken om förbättring, kallas i dagligt tal för behandling. Utgångspunkten för behandlingstanken är att människan är god i grunden. Enligt behandlingstanken begår människor inte brott av ondo. Eftersom den kriminologiska forskningen under 1900-talet påvisade ett samband mellan brottslighet och social utsatthet, drogs slutsatsen att brottslighet var hänförligt till en felaktig utveckling hos brottslingen. Den felaktiga utvecklingen ansågs i sin tur bero på exempelvis en svår barndom i en skadlig uppväxtmiljö. Den renodlade

⁵² Jareborg & Zila (2017), s. 85.

⁵³ Jareborg & Zila (2017), s. 86.

⁵⁴ Jareborg & Zila (2017), s. 86 f.

behandlingstanken utgår ifrån att rätt form av vård ska undanröja risken för att brottslingen ska återfalla i kriminalitet. Vården kan vara medicinsk, psykologisk, psykiatrisk eller s.k. socialterapeutisk. Den sistnämnda kategorin innebär att brottslingen genom bl.a. utbildning och arbetsträning ska återanpassas till en fungerande medborgare i samhället. Denna form av behandling kan antingen ske i frihet eller i fängelse. Om behandlingen ska ske på anstalt blir straffets längd beroende av hur lång tid det krävs för att kunna rehabilitera brottslingen.⁵⁵

2.3.3 Humanitet

En vanlig uppfattning är att tanken om ett humant straffsystem fick genomslag i samband med att behandlingstanken presenterades. Genom behandlingsteorin lanserades således även ett humant inslag i påföljdssystemet. Det är dock möjligt att upprätthålla ett humant straffsystem även i system som inte i huvudsak präglas av behandlingstanken. Det svenska straffsystemet är ett exempel på ett system som bygger på tankar om humanitet.⁵⁶

Frågan är då vad ett humant straffsystem egentligen innebär. När staten använder bestraffning som ett maktmedel mot brottslingen orsakas vederbörande ett medvetet lidande. Trots att det föreligger skäl för att straffa personen i fråga finns det även teorier om att möjligheten att utdöma straffrättsliga påföljder bör användas med viss återhållsamhet. Straffen som utdöms bör inte vara omänskliga eller alltför stränga i förhållande till det förövade brottet. Dödsstraff eller kroppsstraff är exempel på påföljder som överhuvudtaget inte får förekomma inom ramen för ett humant påföljdssystem. Vidare bör påföljderna i viss mån anpassas utifrån den situation som brottslingen befinner sig i. Det är viktigt att ha i åtanke att ett långt frihetsberövande inte bara innebär ett lidande för den dömda utan även för dess närstående. Dessutom kan ett långt fängelsestraff medföra att såväl sociala kontakter som kontakter med arbetslivet förstörs. Det ska inte heller

⁵⁵ Jareborg & Zila (2017), s. 88 f.

⁵⁶ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 40.

förlömmas att ett fängelsestraff lätt kan få stigmatiserande verkan för den enskilde. Med andra ord bör straffen vara humana och präglas av respekt för den dömda. Att människors lika värde och människans värdighet ska respekteras ger uttryck för en humanitetsprincip. Sammantaget kan principen sägas innebära att frihetsberövande straff i största möjliga utsträckning bör undvikas, alternativt hållas så korta som möjligt. Avslutningsvis bör straffsystemet även präglas av en förståelse för att det är mänskligt att begå misstag. Föreställningen om att straffsystemen bör ha en viss tolerans gentemot mänskliga snedsteg ger uttryck för ett etiskt tankesätt om att brottslingen ska få en andra chans.⁵⁷

Härmed har getts en översiktlig presentation av ett antal olika straffteorier. I det följande avsnittet presenteras straffteorierna i förhållande till svensk straffrätt.

⁵⁷ Borgeke & Heidenborg (2016), s. 39 f.; Jareborg & Zila (2017), s. 93 f.

3 Straffets funktion i Sverige

3.1 Inledning

I det föregående kapitlet har ett antal olika straffteorier presenterats. Syftet med detta kapitel är att klargöra vilka straffteorier som ligger till grund för det svenska straffsystemet i allmänhet. Uppsatsens andra underfrågeställning ska således besvaras i detta avsnitt. Inledningsvis redogörs för hur olika teorier om straffets funktion har präglat det svenska straffrättssystemet genom historien fram tills idag. Därefter dras ett antal slutsatser om vilka av dessa teorier som spelar störst roll i dagens påföljdssystem.

3.2 Utvecklingen

Från tidig modern tid fram tills idag har det svenska straffrättssystemet präglats av ett antal olika teorier. Synen på straffets funktion har med andra ord förändrats under årens lopp. Teorier om straffets funktion är en företeelse som uppkom först under tidig modern tid, d.v.s. under 1500-talet. Trots detta är det möjligt att dra vissa slutsatser kring det medeltida straffsystemet i Sverige. Detta straffsystem innehöll dels kompensatoriska inslag, dels vedergällande inslag. De äldsta reglerna var huvudsakligen kompensatoriska, på så sätt att brottslingen skulle kompensera för den skada som denne åstadkommit. Senare tillkomna regler präglades till större del av vedergällningstanken.⁵⁸ Exempelvis innehöll den s.k. Upplandslagen olika former av kroppsstraff och dödsstraff. Den tidigare nämnda talionsprincipen fanns också inskriven i denna lag.⁵⁹ Det svenska påföljdssystemet kom under 1600-talet att präglas av alltfler bibliska regler. Straffen bestod antingen av böter eller av mycket hårdare former av straff. Det talades om ”urbota” brott, för vilka endast dödsstraff kunde komma i fråga. Ett exempel på ett urbota brott var mord.⁶⁰ Dessa stränga straff höll i sig även under

⁵⁸ Häthén (2014), s. 45.

⁵⁹ Häthén (2014), s. 50.

⁶⁰ Häthén (2014), s. 99 f.

1700-talet, då det förekom såväl bötesstraff, skam- och kroppsstraff som dödsstraff.⁶¹

Under 1800-talet skedde en viss förändring i den svenska synen på straffets funktion. Efter att under lång tid ha upprätthållit ett straffsystem med starka inslag av avskräckning och vedergällning presenterades nu idéer om att införa straff som istället syftade till att förbättra och rehabilitera brottslingen. I ett kommittébetänkande från 1815, *Betänkande om inrättande af nya straffanstalter*, presenterades för första gången tanken om att ett frihetsberövande straff till viss del skulle kunna förbättra brottslingen. Det talades om ett dubbelt syfte med straffet, dels avskräckning dels förbättring. Straffsystemet föreslogs bestå av bötesstraff, straffarbete, fängelse och dödsstraff i de värsta fallen. Dock talades det om att de tidigare kroppsstraffen var orättvisa och förnuftsstridiga.⁶²

Under den senare delen av 1800-talet lades fram ytterligare förslag till förändringar av det svenska straffsystemet. Det föreslogs att det gamla systemet med offentliga avrättningar var omodernt. Istället skulle dödsstraffen verkställas på fängelser där medborgarvittnen kunde närvara för att se att verkställigheten av straffet gick rätt till.⁶³ Framåt 1800-talets slut präglades det svenska straffsystemet av en kris. Det upptäcktes att brottslingar som tidigare avtjänat ett fängelsestraff många gånger återföll i brottslighet när de väl blivit frigivna. En del straffteoretiker förklarade detta fenomen som ett resultat av medfödda biologiska faktorer. Detta ledde till att förbättringstanken började ifrågasättas på flera håll. En del ifrågasatte huruvida det var meningsfullt att låta straffsystemet präglas av förbättringsidéer om detta ändå visade sig lönlöst.⁶⁴

Under 1900-talet skedde ännu en gång förändringar av det svenska straffsystemet. Framförallt fick de individualpreventiva tankarna stort fäste i

⁶¹ Häthén (2014), s. 162 f.

⁶² Häthén (2014), s. 205.

⁶³ Häthén (2014), s. 211.

⁶⁴ Häthén (2014), s. 213.

Sverige under denna period.⁶⁵ Den politiskt aktive juristen Karl Schlyter var en av de förespråkare av ett modernare straffsystem som fick stor betydelse under bestraffas med olika påföljder. Syftet med påföljdssystemet skulle vara att på olika sätt vårda och förbättra brottslingarna för att på så sätt minska deras benägenhet att begå nya brott. De gamla stränga bestraffningsmetoderna ansågs grymma och omoderna. Det talades om samhällets uppgift att skydda medborgarna från brottslighet, men samtidigt skulle samhället också ta ansvar för de medborgare som begick brott. En rådande tanke var att straffet inte fick vara onödigt strängt. Med andra ord, även om samhället ansågs ha en plikt att skydda de laglydiga medborgarna från de kriminella medborgarnas brottslighet ansågs inte denna plikt sträcka sig så långt att den innefattade en rätt att använda grymma och skadliga bestraffningsmetoder.⁶⁶ Istället fick tanken om individualprevention ett stort genomslag. Genom vård ansågs brottslingarna kunna återanpassas till samhället. I övrigt skedde även ett antal förmildrande förändringar i påföljdssystemet, bl.a. infördes möjligheten att utdöma villkorlig dom samt avskaffades dödsstraffet.⁶⁷

3.3 Kommentar och delanalys

Det kan konstateras att straffet under många år framförallt tycks ha fungerat som vedergällning för det begångna brottet. Genom olika former av kroppsstraff har staten hämnats på brottslingen. Även dödsstraff har varit vanligt förekommande i Sverige under många århundranden. Dödsstraffet tycks till viss del ha fungerat som ren bestraffning, men även uppfyllt ett slags preventiv funktion. Genom offentliga avrättningar åsyftades troligen en allmänpreventiv funktion på så sätt att övriga medborgare i samhället avskräcktes från att begå brott. Dödsstraffet kan även tänkas ha fyllt en individualpreventiv funktion, då en död brottsling med säkerhet inte kan begå fler brott. Emellertid tycks det svenska straffrättsliga systemet huvudsakligen ha präglats av absoluta straffteorier från tidig modern tid och

⁶⁵ Jareborg & Zila (2017), s. 85.

⁶⁶ Häthén (2014), s. 246 f.

⁶⁷ Häthén (2014), s. 251.

flera hundra år framåt. Först under 1800-talet tycks det vara möjligt att urskilja några direkta inslag av förbättringsteorier i det svenska påföljdssystemet, även om det huvudsakliga syftet med straffet inte var att rehabilitera brottslingen. Under 1900-talet fick rehabiliteringstanken ett allt större fäste inom svensk straffrätt. Vedergällningstanken verkar till synes ha hamnat allt mer i skymundan till förmån för individualpreventiva tankar. En slutsats som kan dras är därför att det svenska straffsystemet nästan uteslutande har präglats av relativa straffteorier under det senaste århundrandet.

Efter att ha studerat hur olika teorier om straffets funktion har präglat svensk straffrätt genom historien ska det även sägas något om dagens påföljdssystem. I förarbetena till en av de reformer som mordbestämmelsen genomgått under 2000-talet framhålls att såväl proportionalitetsprincipen som ekvivalensprincipen utgör en viktig utgångspunkt för det svenska straffsystemet idag. Vidare framhålls att det svenska straffsystemet även vilar på humanitetsprincipen. Det är därför viktigt att dessa principer beaktas vid bl.a. utformningen av ny lagstiftning.⁶⁸

Att humanitetsprincipen har en mycket central roll inom det svenska straffsystemet är ett påstående som även universitetslektor Christian Häthén ansluter sig till. Utöver tanken om humana straff menar Häthén att svensk straffrätt fortfarande bär en stark prägel av tankar om att straffet ska tjäna till att rehabilitera brottslingen så att han eller hon inte begår nya brott i framtiden.⁶⁹

Ytterligare en person som uttalat sig om syftet med det svenska straffsystemet är Per Ole Träskman, professor emeritus vid Juridiska institutionen i Lund. Inledningsvis framhåller Träskman att proportionalitetsprincipen utgör den centrala grunden för det svenska straffsystemet. Vidare menar Träskman att reformen av brottsbalken år 1989

⁶⁸ SOU 2007:90, s. 129.

⁶⁹ Intervju med Christian Häthén, den 27 mars 2018.

visade på en vilja att ta avstånd från tanken om såväl individualprevention som förbättring av brottslingar. Emellertid konstaterar professorn att det svenska straffsystemet fortfarande bär inslag av dessa ideologier. Med andra ord går det inte att påstå att straffsystemet är ideologiskt renodlat. Träskman betonar dock vikten av att inte tillåta att allmänpreventiva och individualpreventiva tankar ”expanderar” på proportionalitetsbetänkandets bekostnad.⁷⁰

Det följande kapitlet kommer att behandla de olika förslag om att skärpa straffet för mord som lagts fram under det senaste decenniet. Vid undersökningen av dessa lagförslag bör läsaren ha de olika straffteorierna som nyss presenterats i åtanke. Dessa olika teorier kommer nämligen utgöra grunden för den slutliga analysen huruvida förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord är välgrundat.

⁷⁰ Träskman (2003), s. 174.

4 Förändringar av mordbestämmelsen

4.1 Inledning

I uppsatsens inledande kapitel har det konstaterats att mordbestämmelsen genomgått ett antal reformer de senaste åren. Syftet med detta kapitel är att redogöra för de förändringar som mordparagrafen genomgått de senaste tio åren, vilket är uppsatsens tredje underfrågeställning. Av uppsatsens syfte framgår att framställningen kring de olika förändringarna av mordbestämmelsen huvudsakligen ska ta sikte på påföljden för mord.

4.2 Påföljden för mord

4.2.1 2009 års reform

4.2.1.1 Förslaget

Före 2009 års lagändring var straffskalan för mord tio års fängelse eller fängelse på livstid.⁷¹ Då brottsbalken infördes ansågs det inte nödvändigt att höja det tidsbestämda straffet för mord. Vid denna tidpunkt fanns nämligen möjlighet att, istället för att välja det tidsbestämda straffet, utdöma livstids fängelse alternativt internering för särskilt farliga brottslingar.⁷² År 1981 försvann emellertid möjligheten att döma brottslingar till tidsobestämd internering, vilket var en påföljd som kunde utdömas för farliga återfallsförbrytare. Efter denna reform skulle straffskalan för mord, d.v.s. tio års fängelse eller livstids fängelse, förbli oförändrad under ett stort antal år framöver.⁷³

Den 29 mars 2007 beslutade regeringen att ge en särskild utredare i uppdrag att se över samt föreslå förändringar i strafflagstiftningen för att

⁷¹ Prop. 2008/09:118, s. 5.

⁷² Prop. 1962:10, s. C 238.

⁷³ Prop. 2008/09:118, s. 19 f; Siljeström (1927) s. 388 f.

åstadkomma en skärpt straffmätning för allvarliga våldsbrott.⁷⁴ Genom ett tilläggsdirektiv fick utredaren även i uppdrag att granska straffskalan för mord.⁷⁵ Syftet med denna granskning var att åstadkomma en lagändring som skulle medföra en möjlighet för domstolarna att göra en mer nyanserad straffmätning för mord. Det huvudsakliga syftet var således att höja straffnivån för mord.⁷⁶ Utredningen fick namnet *Straffnivåutredningen*.⁷⁷ I december 2007 överlämnades delbetänkandet *Straffskalan för mord*⁷⁸ som låg till grund för propositionen *Straffet för mord m.m.*⁷⁹

I propositionen föreslog regeringen att straffet för mord skulle vara fängelse på viss tid, lägst tio år och högst arton år, eller på livstid.⁸⁰ Skälen för regeringens förslag var att det sades finnas ett behov av en mer nyanserad straffmätning för mord. Med andra ord ansågs det vara ett för stort gap mellan tio års fängelse och livstids fängelse. Vidare anförde regeringen att dåvarande straffskala för mord inte gav tillräckligt utrymme för proportionalitetsprincipen, vilken stadgar att svårare brott ska medföra strängare straff än lindrigare brott. Om domstolarna endast skulle kunna välja mellan fängelse på tio år eller livstid ansågs domstolarna förhindrade att ta någon närmare hänsyn till förmildrande respektive försvårande omständigheter kring brottet. I de fall då domstolarna ansåg att livstidsstraffet inte var tillämpligt återstod endast möjligheten att utdöma ett tioårigt fängelsestraff, vilket i många fall ansågs alldeles för lindrigt i förhållande till omständigheterna kring gärningen.⁸¹

Ytterligare ett argument som framfördes för att utöka straffskalan för mord var att samhället sades ha fått en strängare syn på våldsbrott såsom mord. Rådande domstolspraxis för mord hade de senaste åren också pekat i en skärpande riktning, då domstolarna i allt fler fall än tidigare utdömt

⁷⁴ Dir. 2007:48.

⁷⁵ Dir. 2007:137.

⁷⁶ Prop. 2008/09:118, s. 18.

⁷⁷ Ju 2007:04.

⁷⁸ SOU 2007:90.

⁷⁹ Prop. 2008/09:118, s. 18.

⁸⁰ Prop. 2008/09:118, s. 24.

⁸¹ Prop. 2008/09:118, s. 25 f.

livstidsstraffet än det tidsbestämda straffet.⁸² Från år 2002 fram till och med år 2006 dömdes i genomsnitt 44 procent av de som dömts till fängelse för mord till livstids fängelse.⁸³ Dock kom denna siffra att minska när HD i ett fall från mars år 2007 uttalade att livstidsstraffet endast skulle utdömas i de allra allvarligaste fallen av mord.⁸⁴ År 2007, 2008 och 2009 dömdes ungefär 23, 36 respektive 23 procent av de fängelsedömda för mord till livstids fängelse.⁸⁵ Domstolens uttalande ledde således till att antalet utdömda livstidsstraff minskade på nytt. Detta ansågs utgöra en tydlig indikator på att straffskalan för mord var i behov av en reform.⁸⁶

Som en alternativ lösning till att införa en större skala för det tidsbestämda straffet diskuterades huruvida livstids fängelse istället skulle utgöra normalstraffet för mord. Som argument för att livstids fängelse skulle utgöra normalstraffet för mord framhölls det faktum att en ökad användning av detta straff skulle betona samhällets skärpta syn på detta allvarliga brott. Dessutom skulle en ökad användning av livstidsstraffet kunna motiveras av möjligheten att skydda samhället från dessa förbrytare, på så sätt att risken för återfall skulle vägas in i bedömningen huruvida straffet borde bli omvandlat till ett tidsbestämt straff.⁸⁷

Samtidigt framhöll utredningen även en del kritik mot livstidsstraffet. Det framhölls att livstidsstraffet kan anses otydligt och därmed brista i förutsebarhet, då det är svårt för såväl domstolen som den enskilde att veta om och när livstidsstraffet kommer att omvandlas till ett tidsbestämt straff. Oförutsebarheten avseende straffets längd kan anses medföra svårigheter att utforma straffverkställigheten på ett lämpligt sätt, vilket kan anses inhumant. Dessutom betonades att ett straffsystem med livstids fängelse som normalpåföljd för mord skulle kunna riskera att underminera

⁸² Prop. 2008/09:118, s. 25 f.

⁸³ Prop. 2013/14:194, s. 10.

⁸⁴ NJA 2007 s. 194 (p. 7).

⁸⁵ Prop. 2013/14:194, s. 10.

⁸⁶ Prop. 2008/09:118, s. 26.

⁸⁷ SOU 2007:90, s. 138.

livstidsstraffets viktiga symbolfunktion som samhällets yttersta fördömande av de allra värsta brotten.⁸⁸

Inledningsvis konstaterade regeringen att livstidsstraffet fyller en viktig symbolfunktion som det yttersta fördömandet av de allra värsta brotten.⁸⁹ Emellertid menade regeringen att livstids fängelse som normalpåföljd för mord inte skulle lösa den rådande problematiken kring den onyanserade straffmätningen för mord. Med andra ord menade regeringen att det fortfarande skulle vara stor skillnad i verkställighetstiderna för de brottslingar som döms till det tidsbestämda straffet och de brottslingar som döms till livstidsstraffet. Regeringen menade alltså att livstids fängelse som normalstraff inte skulle leda till en mer nyanserad straffmätning, vilket var syftet med utredningen.⁹⁰

4.2.1.2 Remissvar

Förslaget om att införa en mer omfattande straffskala för det tidsbestämda straffet för mord mottogs positivt av majoriteten av remissinstanserna, som i de flesta fall tillstyrkte förslaget utan erinran. Det fanns dock även ett fåtal remissinstanser som avstyrkte förslaget i sin helhet.⁹¹

Blekinge tingsrätt var en av de remissinstanser som avstyrkte förslaget. Tingsrätten menade att det behövdes en mer ingående analys av påföljdssystemets principer för att kunna dra några slutsatser kring huruvida straffet för mord borde höjas.⁹²

Även kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet avstyrkte förslaget. Inledningsvis konstaterade institutionen att påståendet om att samhället fått en skärpt syn på våldsbrott var en rimlig slutsats, med hänsyn till bl.a. brottsoffrets framväxt i den offentliga debatten. Dock betonade institutionen att detta faktum inte motiverade en höjd straffskala för mord.

⁸⁸ SOU 2007:90, s. 139 f.

⁸⁹ Prop. 2008/09:118, s. 25.

⁹⁰ Prop. 2008/09:118, s. 26.

⁹¹ Prop. 2008/09:118, s. 24.

⁹² Prop. 2008/09:118, s. 25.

Som stöd för denna ståndpunkt hänvisade institutionen till en dansk studie rörande allmänhetens rättsmedvetande. Resultatet av denna studie var att allmänheten visat sig ha en mildare syn på valet av påföljd för våldsförbrytare jämfört med såväl politiker som domstolar. Vidare hänvisade institutionen även till kriminologisk forskning för att ge stöd åt slutsatsen att en höjd straffskala inte skulle medföra någon större brottspreventiv effekt.⁹³

4.2.1.3 Vad blev resultatet av reformen?

Regeringens förslag om att straffet för mord skulle vara fängelse tio till arton år eller livstid röstades igenom i riksdagen och trädde i kraft den 1 juli 2009.⁹⁴ Från dess att lagändringen trätt i kraft fram till år 2011 utdömdes livstidsstraffet i endast 8 procent av de mordfall där påföljden bestämts till fängelse.⁹⁵ Det kan därmed konstateras att 2009 års reform ledde till ytterligare en minskad användning av livstidsstraffet.

Några år efter lagändringen meddelade HD en ny dom i vilken domstolen uttalade sig om straffmätningen för mord. I NJA 2013 s. 376 uttalade HD att utgångspunkten för mord ska vara fjorton års fängelse. Vad gäller livstidsstraffet ska detta endast utdömas i undantagsfall då ett artonårigt straff inte kan anses tillräckligt, exempelvis då gärningspersonen mördat flera personer eller då det i övrigt föreligger ”synnerligen försvårande” omständigheter.⁹⁶

4.2.2 2014 års reform

4.2.2.1 Förslaget

Efter 2009 års reform dröjde inte många år innan lagstiftaren lade fram ett nytt förslag om ännu en förändring av mordparagrafen. I mars 2014 överlämnade regeringen propositionen *Skärpt straff för mord*.⁹⁷ Precis som inför 2009 års reform sades skälen för en ändrad lagstiftning vara att det

⁹³ Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet: Remissvar Dnr Ju 2007/10575-L5, s. 1 f.

⁹⁴ SFS 2009:396.

⁹⁵ Ds 2013:55, s. 67.

⁹⁶ NJA 2013 s. 376 (p. 29).

⁹⁷ Prop. 2013/14:194, s. 1.

skett en samhällsförändring som innebar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. Som grund för denna slutsats anfördes bl.a. en större medvetenhet om innebörden av de psykiska och fysiska påfrestningar som ett brottsoffer kan tänkas genomgå. Vidare framhölls en större medvetenhet om den rädsla som uppstår hos brottsoffrets omgivning efter ett brottsligt angrepp. Sammantaget menade alltså regeringen att de allvarliga våldsbrotten numera kommit att utgöra ett större hot mot enskilda än tidigare, vilket lett till en skärpt syn på denna typ av brottslighet. Regeringen tillade att en sådan varaktigt förändrad syn på brottslighet i sig skulle kunna motivera förändringar i strafflagstiftningen.⁹⁸

Det konstaterades därefter att det under de senaste åren skett ett antal reformer med bakgrund i samhällets skärpta syn på mord och andra typer av allvarliga våldsbrott. Reformen från år 2009 sades vara en reaktion på den allvarliga brottsligheten.⁹⁹ Trots att det skett ett antal straffskärpande lagändringar konstaterade regeringen att straffet för mord i regel inte bestäms till livstids fängelse, då detta straff förbehålls de allra allvarligaste fallen av mord. Med hänsyn till den snäva tillämpningen av livstidsstraffet ifrågasattes huruvida samhällets stränga syn på allvarliga våldsbrott återspeglades fullt ut i 2009 års reform och domstolarnas praxis avseende straffet för mord.¹⁰⁰

Inledningsvis framhölls ett par aspekter som talade emot ytterligare en skärpning av straffet för mord. Först och främst konstaterades att statistiken från Brå visade på en minskning av dödligt våld i Sverige. Regeringen menade därför att de statistiska uppgifterna avseende brottsutvecklingen i samhället inte skulle kunna användas som ett argument för ännu en straffskärpning. Vidare menade regeringen att det även är möjligt att ifrågasätta huruvida hårdare straff kan motiveras utifrån teorier om allmänpreventiva eller individualpreventiva syften.¹⁰¹

⁹⁸ Prop. 2013/14:194, s. 13.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Prop. 2013/14:194, s. 14.

¹⁰¹ Ibid.

Vad som däremot ansågs tala för ytterligare en straffskärpning sades vara det faktum att livstidsstraffet endast kommit att utdömas i ett mycket begränsat antal fall per år. Regeringen menade att den begränsade användningen av fängelse på livstid kunde anses stå i kontrast mot samhällets förändrade syn på våldsbrott såsom mord. Det framhölls att mord utgör ett angrepp på rätten till liv, vilken anses vara en av människans mest grundläggande rättigheter. Av denna anledning menade regeringen att mord bör anses vara den mest klandervärda gärning en person kan begå. Utifrån detta resonemang betonade regeringen att rådande rättsläge och praxis kring straffet för mord inte fullt ut kunde anses återspegla gärningens förkastlighet.¹⁰²

Avslutningsvis sades också att det inte går att utesluta att ett strängare straff för mord kan medföra vissa indirekta brottspreventiva effekter.¹⁰³ Genom att införa en skärpt straffskala för detta klandervärda brott menade regeringen att det tydligt markeras hur samhället ser på mord. En sådan markering kan leda till ytterligare förstärkning av människors negativa attityd gentemot allvarliga våldsbrott. Regeringen föreslog därför att straffet för mord skulle skärpas genom att livstidsstraffet skulle bli tillämpligt i betydligt större utsträckning än tidigare.¹⁰⁴

För att åstadkomma den avsedda straffskärpningen för mord föreslog regeringen att mordparagrafen skulle få följande lydelse:

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.¹⁰⁵

Genom att lägga till rekvisitet ”om omständigheterna är försvårande” sades lagändringen ta sikte på de mordfall som hittills bedömts ha ett mycket högt

¹⁰² Prop. 2013/14:194, s. 14.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Prop. 2013/14:194, s. 15.

¹⁰⁵ Prop. 2013/14:194, s. 4.

straffvärde, men som ändå lett till ett tidsbestämt straff. Den återstående frågan var vilka fall som skulle betraktas som så pass allvarliga att de skulle bestraffas med lagens strängaste straff. Regeringen konstaterade att rådande rättsläge innebar att straffvärdet för mordfall som varken ansågs inrymma förmildrande eller försvårande omständigheter var fjorton års fängelse, i enlighet med HD:s uttalande i NJA 2013 s. 376. Domstolens uttalande innebar således att mordfall med försvårande omständigheter ansågs ha ett straffvärde över fjorton års fängelse. Regeringen föreslog med andra ord att alla de fall där straffvärdet ansågs överstiga fjorton års fängelse i fortsättningen skulle leda till livstids fängelse.¹⁰⁶

4.2.2.2 Remissvar

Majoriteten av tillfrågade remissinstanser instämde i eller hade inte någon erinran mot förslaget om att öka användningen av livstidsstraffet.¹⁰⁷ En av de remissinstanser som tillstyrkte förslaget var Rikspolisstyrelsen. Remissinstansen anförde att mord utgör ett allvarligt angrepp mot en av de mest grundläggande rättigheterna och att samhällets reaktion därför bör stå i proportion till detta brott.¹⁰⁸

Utöver de instanser som tillstyrkte förslaget fanns ett antal remissinstanser som av olika anledningar inte ställde sig lika positiva till förslaget.¹⁰⁹ En av de remissinstanser som avstyrkte förslaget var Brå. Som skäl för sin inställning anförde myndigheten inledningsvis att lagförslaget inte motiverades av brottspreventiva skäl. Istället menade Brå att skälet bakom förslaget var att samhället påstods ha fått en skärpt syn på allvarligare våldsbrott. Myndigheten menade att det kunde ifrågasättas huruvida samhällets syn på mord förändrats under de senaste åren, då argumentet präglades av ”brist på tydlig och klar empiri”. Myndigheten framhöll istället att samhället alltid haft en sträng syn på mord och att det skulle vara svårt att tänka sig att samhället skulle haft en mindre allvarlig syn på mord för några decennier sedan jämfört med idag. Vidare argumenterade Brå för att

¹⁰⁶ Prop. 2013/14:194, s. 20.

¹⁰⁷ Prop. 2013/14:194, s. 15.

¹⁰⁸ Justitiedepartementet (2013), s. 11.

¹⁰⁹ Prop. 2013/14:194, s. 15.

det inte finns några empiriska belegg för argumentet att allmänheten skulle anse att dagens utdömda straff för mord skulle vara för lindriga. Tvärtom menade Brå att gemene man troligtvis inte har tillräcklig kunskap om hur domstolarnas straffmätning och påföljdsbestämning ser ut i praktiken, för att på så sätt kunna bilda sig en uppfattning om hur detta skulle förhålla sig till deras personliga preferenser.¹¹⁰

Avslutningsvis tillade Brå att förslaget om att skärpa straffet för mord delvis skulle åsidosätta proportionalitetsprincipen. Närmare bestämt skulle förslaget innebära att det inte skulle bli någon skillnad i påföljd mellan ett ”normalt” mord med försvårande omständigheter och exempelvis ett terrordåd. Med andra ord skulle förslaget leda till ett begränsat straffmätningssutrymme för domstolarna. Sammantaget menade myndigheten att en sådan inskränkning av proportionalitetsprincipen skulle kunna uppfattas som orättvis, eftersom straffet för mord med synnerligen försvårande omständigheter skulle bli detsamma som straffet för mord med försvårande omständigheter.¹¹¹

En annan remissinstans som också avstyrkte förslaget var Juridiska fakulteten vid Lunds universitet. Som en viktig grund för sin inställning framförde fakulteten att straffet för mord redan genomgått en betydande skärpning för bara några år sedan. Ytterligare en skärpning av straffet kunde, enligt fakulteten, varken motiveras av rättsläget i övriga nordiska länder eller av brottspreventiva skäl. Liksom Brå menade fakulteten att den kriminologiska forskningen inte gav något stöd för att det ”allmänna rättsmedvetandet” inte skulle acceptera den vid tiden för yttrandet aktuella straffskalan för mord.¹¹²

¹¹⁰ Brottsförebyggande rådet: Remissvar Dnr 0281/13 Ju2013/5925/L5, s. 1.

¹¹¹ Brottsförebyggande rådet: Remissvar Dnr 0281/13 Ju2013/5925/L5, s. 2.

¹¹² Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2013/94 Ju2013/5925/L5, s. 1.

4.2.2.3 Vad blev resultatet av reformen?

Regeringens föreslagna lagändring trädde i kraft den 1 juli 2014.¹¹³ Efter denna reform av mordparagrafen ökade andelen utdömda livstidsstraff. År 2014 dömdes ungefär 20 procent av de som dömts till fängelse för mord till livstids fängelse. Motsvarande siffra år 2015 och 2016 var ungefär 30 procent.¹¹⁴

Det dröjde dock inte lång tid innan en ny dom meddelades i vilken HD uttalade sig kritiskt om den nya reformen. I NJA 2016 s. 3 konstaterade domstolen inledningsvis att det grundläggande syftet med den senaste ändringen av mordbestämmelsen var att göra det möjligt för domstolarna att kunna utdöma livstidsstraffet i betydligt större utsträckning än tidigare.¹¹⁵ Därefter konstaterade HD att denna lagändring aktualiserade den för straffrätten viktiga legalitetsprincipen, som bl.a. ställer krav på att lagtexten är tydligt utformad.¹¹⁶ Med hänsyn till legalitetsprincipen anförde domstolen därför att paragrafens nya ordalydelse inte kunde anses förenlig med det syfte som angivits i förarbetena. HD uttalade att den nya ändelsen i paragrafen, ”om omständigheterna är försvårande”, språkligt sett inte kunde anses medföra en ökad möjlighet att döma ut livstids fängelse. Tvärtom menade HD att ordalydelsen snarare innebar en begränsning av möjligheten att utdöma livstidsstraffet.¹¹⁷ Av denna anledning poängterades att den nya reformen inte förändrat rättsläget. Livstidsstraffet skulle därför fortsättningsvis endast vara tillämpligt i de allra mest allvarliga fallen av mord.¹¹⁸

4.2.3 2017 års föreslagna reform

Eftersom 2014 års försök att åstadkomma en ökad användning av livstidsstraffet misslyckades gjordes ett nytt försök en kort tid senare. Den 28 oktober 2016 beslutade chefen för justitiedepartementet att ge lagmannen

¹¹³ SFS 2014:274.

¹¹⁴ Ds 2017:38, s. 105.

¹¹⁵ NJA 2016 s. 3 (p. 11).

¹¹⁶ NJA 2016 s. 3 (p. 13).

¹¹⁷ NJA 2016 s. 3 (p. 23-24).

¹¹⁸ NJA 2016 s. 3 (p. 26).

Ylva Norling Jönsson i uppdrag att föreslå en ny lagteknisk lösning med syftet att åstadkomma en straffskärpning för mord. Med andra ord gick uppdraget ut på att presentera en ny formulering av mordbestämmelsen som skulle medföra att livstids fängelse fortsättningsvis utgör normalstraffet för mord. För förtydligande gick uppdraget inte ut på att ta ställning till huruvida det ansågs finnas ett behov av en ökad användning av livstidsstraffet.¹¹⁹

Skäl för förslaget sades vara att det tidigare försöket att omformulera mordbestämmelsen för att på så sätt skärpa straffet för mord hade misslyckats. I och med att HD i NJA 2016 s. 3 hade underkänt 2014 års lagförslag stod det klart att det eftersträvade resultatet inte skulle uppnås.¹²⁰ För att tillgodose lagstiftarens önskemål om att åstadkomma en ökad användning av livstidsstraffet har denna gång följande formulering av mordbestämmelsen föreslagits:

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten istället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.¹²¹

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.¹²²

4.3 Sammanfattande kommentar och delanalys

Som framgått tidigare i avsnittet ledde 2009 års reform till en minskad användning av livstidsstraffet. Lagstiftarens intention om att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord ledde alltså till att användningen av livstidsstraffet minskade. Ett rimligt antagande vad gäller det faktum att användningen av livstidsstraffet minskade efter 2009 års reform är att domstolarna i större grad utnyttjade möjligheten att välja mellan flera olika tidsbestämda straff utifrån gärningens allvar. Det är antagligt att

¹¹⁹ Ds 2017:38, s. 7 och 11.

¹²⁰ Ds 2017:38, s. 46 f.

¹²¹ Ds 2017:38, s. 73.

¹²² Ds 2017:38, s. 7.

domstolarna, före 2009 års reform, i många fall valt livstidsstraffet trots att brottet egentligen inte var så pass allvarligt att livstidsstraffet var motiverat, endast för att det tioåriga straffet inte ansågs tillräckligt. Den utökade straffskalan i kombination med HD:s uttalande i NJA 2007 s. 194 ledde alltså till en minskning av antalet utdömda livstidsstraff för mord.

Efter 2009 års reform konstaterade HD i NJA 2013 s. 376 att utgångspunkten för straffet för mord skulle vara fjorton års fängelse. Med andra ord gav domstolen ett tydligt besked till underrätterna om att vara restriktiva i utdömningen av livstidsstraffet.

År 2014 lades fram ett förslag om att livstids fängelse skulle utgöra normalstraffet för mord. Detta försök misslyckades dock i och med HD:s kritik mot lagändringen i NJA 2016 s. 3. Det visade sig att 2014 års försök att åstadkomma en straffskärpning inte ledde till önskat resultat.

Sammanfattningsvis tycks syftet med de olika lagändringarna ha varit att ta hårdare tag mot den grova brottsligheten, då samhället sades ha fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott. Emellertid hänvisar ingen av utredningarna till något forskningsresultat som ger stöd för påståendet att samhället har fått en skärpt syn på våldsbrott. Det blir därmed svårt att dra någon säker slutsats huruvida samhället idag har en strängare syn på våldsbrott än tidigare.

Eftersom 2014 års försök att skärpa straffskalan för mord misslyckades gjordes en ny utredning en kort tid senare. År 2017 gjordes alltså ett nytt försök att omformulera mordparagrafen för att på så sätt kunna utdöma livstids fängelse i större utsträckning än tidigare. Det är ännu oklart huruvida lagändringen kommer att träda i kraft och vilka konsekvenser denna lagändring i så fall kommer få för straffet för mord.

För att det ska vara möjligt att ta ställning till huruvida förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord är välgrundat är det

nödvändigt att närmare studera de olika argumenten för respektive emot detta förslag. Dessa argument kommer att presenteras i följande kapitel.

5 Debatten kring livstidsstraffet

5.1 Inledning

I det föregående kapitlet har förslaget om att livstids fängelse ska bli normalstraffet för mord presenterats. Det går att finna argument såväl för som emot detta förslag. I detta kapitel ska uppsatsens fjärde underfrågeställning besvaras. Med andra ord är syftet med detta avsnitt att presentera ett antal argument som är vanligt förekommande i debatten om användandet av livstidsstraffet. Först redogörs för ett antal argument som framförts till stöd för användandet av livstids fängelse för personer som gjort sig skyldiga till mord. Därefter presenteras ett antal argument som framförts mot användandet av detta straff. Målsättningen är att, på ett så neutralt och allsidigt sätt som möjligt, synliggöra de vanligaste argumenten som förekommit i debatten om livstidsstraffet.

Av pedagogiska skäl delas detta kapitel in i olika kategorier utifrån de huvudsakliga argument som framförts. Trots att en del argument går in i varandra och därmed kan falla under flera kategorier anses denna disposition vara den mest lämpliga för att uppnå syftet med detta kapitel.

5.2 Argument för livstidsstraffet

5.2.1 Upprättelse för brottsoffret

I förarbetena till 2014 års reform av mordparagrafen anförs bl.a. att samhället numera har en större medvetenhet om de psykiska och fysiska påfrestningar som ett brottsoffer kan tänkas genomgå. Detta påstående är alltså ett av de argument som används för att motivera en straffskärpning för mord.¹²³ På vilket sätt en straffskärpning skulle vara behövlig med hänsyn till brottsoffrets lidande förklaras emellertid inte.

¹²³ Prop. 2013/14:194, s. 13.

En tänkbar förklaring är att lagstiftaren menar att ett strängare straff för brottslingen skulle leda till större upprättelse för brottsoffret. Valet av ett strängt tidsbestämt straff istället för ett mildare tidsbestämt straff skulle också kunna minska risken för att brottsoffrets anhöriga upplever att gärningspersonen fått ett för lindrigt straff.¹²⁴ Med stöd av proportionalitetstankar går det nämligen att hävda att endast ett visst straff står i tillräcklig proportion till att beröva en annan människa livet. Utifrån detta resonemang skulle det kunna hävdas att ett livstidsstraff står i bättre proportion till mord än vad ett tidsbestämt straff gör. Förklaringen till detta är i så fall att ett livstidsstraff straff uttrycker en större grad av klander än vad ett mildare straff hade gjort, då livstidsstraffet är strängare.¹²⁵ Det ska dock erinras om att det inte uttryckligen förs ett sådant resonemang i förarbetena. Det är således inte uttryckligen uttalat att en straffskärpning anses leda till större rättvisa eller upprättelse för brottsoffret.

I samband med 2017 års förslag om att återigen omformulera mordparagrafen har SVT Nyheter frågat samtliga riksdagspartier om deras åsikter avseende livstidsstraffet. Majoriteten av partierna ställde sig positiva till frågan om livstidsstraffet borde ses över. Som stöd för sin åsikt var det ett par partier, närmare bestämt Moderaterna och Miljöpartiet, som menade att livstidsstraffet borde ses över ännu en gång eftersom 2014 års reform inte ledde till det eftersträvade resultatet. Något utförligare argument till stöd för sin ståndpunkt gav de emellertid inte.¹²⁶

Det fanns dock ett par partier som gav ett något utförligare argument till varför livstidsstraffet borde ses över. Exempelvis uttalade Johan Hedin, rättspolitisk talesperson för Centerpartiet, att ”mycket allvarliga brott måste ge mycket allvarliga påföljder”. Vidare uttalade Adam Marttinen, Sverigedemokraternas rättspolitiska talesperson, att vissa brottsoffer eller anhöriga till brottsoffer ”förtjänar” att slippa se att gärningspersonen går

¹²⁴ Träskman (2001), s. 155 f.

¹²⁵ Ryberg (2011), s. 415.

¹²⁶ SVT: *Livstidsstraffet i Sverige – så tycker partierna*.

fri.¹²⁷ Återigen är det inte uttryckligen uttalat att politikerna har ett slags rättvisetänk i åtanke när de argumenterar för en straffskärpning för mord.¹²⁸

5.2.2 Straffets symbolfunktion

Ett annat vanligt argument för att öka användandet av livstidsstraffet är att ett utdömande av detta straff ger uttryck för samhällets yttersta fördömande av gärningen, då livstids fängelse är lagens strängaste straff. Genom att öka användningen av detta straff sägs följden bli att samhällets avståndstagande gentemot mord markeras på ett tydligare sätt.¹²⁹ Med andra ord anses livstidsstraffet fylla en viktig symbolfunktion.¹³⁰ En rimlig följdfråga är varför denna symbolfunktion anses vara så viktig. Enligt Ryberg är ett möjligt svar på frågan att utdömandet av ett strängt straff med en symbolfunktion bidrar till att allmänheten känner sig tillfredsställda med rättssystemet.¹³¹

5.2.3 Brottspreventiva effekter

I förarbetena till 2009 års reform framhålls att det inte är uteslutet att en straffskärpning för brottet mord skulle kunna medföra vissa indirekta brottspreventiva effekter. I utredningen framhålls att en straffhöjning som markerar samhällets avståndstagande från allvarliga våldsbrott kan bidra till att bekräfta och förstärka samhällets negativa attityd gentemot dessa brott. Genom att förstärka medborgarnas negativa attityd gentemot denna form av våldsbrott påstås att en viss indirekt brottspreventiv effekt skulle kunna uppstå.¹³²

Ytterligare ett argument som skulle kunna anföras till stöd för att göra livstids fängelse till normalstraffet för mord är att den tidsbestämda inlåsningen förhindrar att gärningspersonen begår nya brott. Livstidsstraffet fyller därmed ett individualpreventivt syfte. En livstidsdömd person som

¹²⁷ SVT: *Livstidsstraffet i Sverige – så tycker partierna.*

¹²⁸ Läsaren bör alltså uppmärksammas på att detta är min egen tolkning av politikernas uttalanden.

¹²⁹ Prop. 2013/14:194, s. 13 f.

¹³⁰ Prop. 2008/09:118, s. 25.

¹³¹ Ryberg (2011), s. 414.

¹³² SOU 2007:90, s. 136.

gjort sig skyldig till ett mycket allvarligt brott såsom mord kan följaktligen hållas frihetsberövad så länge som han eller hon bedöms utgöra en fara för allmänheten.¹³³

Livstidsstraffets brottspreventiva effekter berördes även i en debatt mellan justitieminister Morgan Johansson (S) och Linda Snecker, Vänsterpartiets talesperson. Johansson, som argumenterade för användandet av livstidsstraffet, menade att de livstidsdömda fångarna förtjänar ett hårt straff eftersom de begått ”vedervärdiga handlingar”. Vidare påpekade Johansson att Vänsterpartiets förslag om att avskaffa livstidsstraffet skulle medföra att brottslingar med hög återfallsrisk skulle släppas ut på gatorna. Johansson poängterade alltså att ett viktigt syfte med livstidsstraffet är att hålla farliga personer borta från andra människor i samhället.¹³⁴

5.3 Argument emot livstidsstraffet

5.3.1 Inhumant straff

Ett vanligt förekommande argument i debatten om livstidsstraffets vara eller icke vara är att straffet anses inhumant. Exempelvis framhöll Fängelsestraffkommittén i en utredning från år 1984 att det finns skäl som talar för att livstidsstraffet bör avskaffas. Som argument emot livstidsstraffet anförde kommittén att ett tidsbestämt straff strider mot grundläggande straffrättsliga principer om förutsebarhet och rättvisa.¹³⁵

Ytterligare en person som riktar kritik mot livstidsstraffet är Per Ole Träskman. Han menar att ett avskaffande av livstidsstraffet vore ett ”mycket gott kriminalpolitiskt beslut”.¹³⁶ Som grund för sitt påstående menar Träskman att ett tidsbestämt straff ger upphov till ett antal olika problem. Liksom fängelsestraffkommittén menar Träskman att ett sådant problem är

¹³³ Prop. 2005/06:35, s. 19. Härmed avses alltså att brottslingens ansökan om att få sitt livstidsstraff tidsbestämt kan avslås om personen bedöms löpa en risk för att begå nya brott vid frigivning. Observera dock att uppsatsen inte ska behandla omvandlingslagen.

¹³⁴ SVT: *Därför vill V slopa livstidsstraffet*.

¹³⁵ SOU 1986:14, s. 163. Det ska dock tilläggas att kommittén ansåg att skälen för att behålla livstidsstraffet övervägde skälen för att avskaffa livstidsstraffet.

¹³⁶ Träskman (2001), s. 167.

oförutsebarheten med straffet. Med andra ord är det svårt för den intagne att kunna förutse om och i så fall när en frigivning kommer att ske. Träskman menar också att ett mycket långt frihetsstraff är inhumant.¹³⁷

Utöver Träskmans fördömande av livstidsstraffet har det på senare tid framförts ytterligare skarp kritik mot detta straff. I debatten mellan Johansson och Snecker, som tidigare nämnts i detta kapitel, argumenterade även Snecker för att livstidsstraffet borde avskaffas helt. Som argument för att avskaffa livstidsstraffet anförde Snecker att straffet är omodernt, ineffektivt och inhumant. Liksom Fängelsestraffkommittén och Träskman menade Snecker alltså att det är inhumant att låsa in en människa på obestämd tid, då ovissheten om straffets längd gör att personen inte motiveras till att avsluta sitt kriminella beteende.¹³⁸

Avslutningsvis håller även Jareborg med om att en minskad användning av fängelsestraffet skulle innebära en mer human straffrättspolitik.¹³⁹ I en framställning från år 1995 beskriver Jareborg nämligen faran med att missbruka fängelsestraffet.¹⁴⁰ För att ge en djupare förklaring till vad han menar beskriver Jareborg hur straffsystemet präglas av två konkurrerande inriktningar. Å ena sidan finns den defensiva inriktningen, å andra sidan finns den offensiva inriktningen. I det svenska straffsystemet beskriver Jareborg hur den defensiva modellen är dominerande, men att denna inriktning även utmanas av den offensiva modellen.¹⁴¹

Den defensiva modellen uppställer olika garantier och principer för kriminalisering. Exempelvis fastslår den defensiva modellen att straffsystemet ska präglas av proportionalitet, ekvivalens och återhållsamhet. Enligt den defensiva modellen är det tillräckligt att repressionsnivån är så pass sträng att brottsligheten hålls på en nivå som är

¹³⁷ Träskman (2001), s. 165.

¹³⁸ Dagens juridik: *Vänsterpartiet vill slopa livstidsstraffet – ”omodernt, ineffektivt och inhumant”*.

¹³⁹ Jareborg (1995), s. 33.

¹⁴⁰ Jareborg (1995), s. 32.

¹⁴¹ Jareborg (1995), s. 22 f.

tolerabel. Det brukar således sägas att de värderingar som är grundläggande i en rättsstat sammanfattas i den defensiva inriktningen.¹⁴²

Till skillnad från den defensiva modellen beskrivs den offensiva modellen bäst utifrån sina metoder och konsekvenser. Den offensiva inriktningen kännetecknas av snabba ingripanden mot ”problemlägen”, exempelvis i form av höjda repressionsnivåer. En nödvändig konsekvens av sådana ingripanden är att strävandet efter att upprätthålla ett humant straffsystem motverkas.¹⁴³

Jareborg menar att kravet för att det ska vara legitimt att använda sig av den offensiva modellen är att användandet är effektivt när det kommer till att bekämpa brott. Samtidigt framhåller Jareborg att det utbredda antagandet om att strängare straff skulle minska brottsligheten är felaktigt. Istället menar Jareborg att det mest påtagliga resultatet av strängare straff är ett ökat mänskligt lidande.¹⁴⁴

5.3.2 Straffets symbolfunktion

Ett annat motargument avseende förslaget om att göra livstidsstraffet till normalpåföljd för mord är teorin om straffets symbolvärde. Som tidigare konstaterats har livstidsstraffets symbolfunktion använts som ett argument för att öka användningen av detta straff. Men straffets symbolvärde har alltså även använts för att argumentera emot en ökad användning av livstidsstraffet. I förarbetena till 2014 års reform poängteras att livstidsstraffet riskerar att förlora en del av sin betydelse som symbol för samhällets yttersta fördömande ifall straffet kommer att utdömas i allt för stor utsträckning.¹⁴⁵

Träskman har också uttalat sig om livstidsstraffet som symbolfunktion. Professorn håller med om att ett straff som är lagens strängaste får ett visst

¹⁴² Jareborg (1995), s. 22 ff.

¹⁴³ Jareborg (1995), s. 28 f.

¹⁴⁴ Jareborg (1995), s. 30 f.

¹⁴⁵ Ds 2013:55, s. 74.

symbolvärde. Emellertid menar han att hur långt detta straff är borde vara av mindre betydelse för straffets symbolvärde. Träskman menar alltså att ett tidsbestämt fängelsestraff också kan ha ett symbolvärde, så länge som detta tidsbestämda straff är lagens strängaste straff.¹⁴⁶

Liksom Träskman ifrågasätter Ryberg påståendet om att livstidsstraffet skulle ha en större symbolfunktion än ett långt tidsbestämt straff. Ryberg menar att det inte finns någon forskning som visar på att befolkningen anser att en livslång inspärning har ett större symbolvärde än en tidsbestämd, långvarig inspärning.¹⁴⁷

5.3.3 Brottspreventiva effekter

Ett vanligt argument som används för att legitimera straffskärpningar är att strängare straff skulle ha en större brottspreventiv verkan än lägre straff. Nils Jareborg, professor emeritus vid Uppsala universitet, bemöter detta argument och framhåller att ett högre straff inte nödvändigtvis har en mer brottsförebyggande effekt än ett lägre straff. Till stöd för detta påstående anför Jareborg att det finns studier som ger för handen att exempelvis dödsstraff inte har någon högre allmänpreventiv verkan än fängelsestraff. Istället visar studierna på att det är andra faktorer som spelar större roll när det kommer till att förebygga brott. Exempelvis anses risken för att bli upptäckt och bestraffad vara en faktor som medför den verkligt avskräckande effekten.¹⁴⁸

Ytterligare ett argument som talar för att en straffskärpning för mord inte skulle medföra någon nämnvärd brottsförebyggande effekt är det faktum att personer som begår grova våldsbrott ofta är påverkade av alkohol eller droger, alternativt handlar i hastigt mod. Med andra ord anses det osannolikt att dessa personer skulle ägna någon tid åt att kalkylera över hur strängt det eventuella straffet för gärningen skulle bli.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Träskman (2001), s. 167.

¹⁴⁷ Ryberg (2011), s. 414.

¹⁴⁸ Jareborg & Zila (2017), s. 79 f.

¹⁴⁹ Sarnecki (2015), s. 19.

Även Träskman ifrågasätter påståendet om att livstidsstraffet skulle medföra en stor allmänpreventiv verkan. Han menar nämligen att det inte finns någon forskning som tyder på att ett livstidsstraff skulle medföra en större allmänpreventiv verkan än ett långt tidsbestämt fängelsestraff.¹⁵⁰

Det går även att framföra kritik mot argumentet att livstidsstraffet kan bidra till att fylla en individualpreventiv funktion. Inom juridisk doktrin har det framhållits att det kan vara problematiskt att försöka göra en förhandsbedömning av huruvida brottslingen kommer att återfalla i kriminalitet om han eller hon frigges. Det finns nämligen studier som visar på att inte ens påkostade, avancerade metoder för att bedöma återfallsrisken är mer tillförlitliga än rena lekmannabedömningar. Detta medför att staten, för att kunna uppnå en god inkapaciteringseffekt, tvingas spärra in många fler brottslingar än de som verkligen kommer att återfalla i brottslighet.¹⁵¹

5.3.4 Det allmänna rättsmedvetandet

I utredningarna påstås att samhället fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott, vilket i sin tur anses utgöra skäl för att skärpa straffet för mord. Med andra ord motiverar lagstiftaren sitt förslag om straffskärpning med hänsyn till allmänhetens åsikter, det s.k. ”allmänna rättsmedvetandet”.¹⁵² Med detta begrepp förstås folkets uppfattning om rätten. När kriminaliseringar och straffskärpningar berättigas med hänvisning till det allmänna rättsmedvetandet är det folket, företrädda av politikerna, som utgör normkällan. Vad som är relevant är alltså att folket har en vilja att skärpa straffen, istället för att juridiska experter påpekar att det finns ett behov av att genomföra straffskärpningar.¹⁵³ I utredningarna till förslaget om att skärpa straffet för mord hänvisas inte till någon forskning som ger stöd åt påståendet att samhället fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott. Det kan därför vara intressant att studera frågan lite närmare. Kristina Jerre

¹⁵⁰ Träskman (2001), s. 167. Se även Ryberg (2011), s. 413.

¹⁵¹ Jareborg & Zila (2017), s. 86 f.

¹⁵² Se t.ex. Jerre & Tham (2010), s. 5 f.; Träskman (2015), s. 429 f.

¹⁵³ Jerre & Tham (2010), s. 5 f.

och Henrik Tham, forskare vid Stockholms universitet, har relativt nyligen bedrivit en studie angående svenskarnas syn på straff.

I studien har allmänhetens rättsmedvetande delats in i det generella, det informerade respektive det konkreta rättsmedvetandet. Det generella rättsmedvetandet undersöktes genom att ett representativt urval av Sveriges befolkning fick svara på enklare frågor, exempelvis om de ansåg att straffen i Sverige är för milda. Det informerade rättsmedvetandet undersöktes genom att de utvalda personerna fick bestämma ett lämpligt straff efter att ha tagit del av beskrivningar av ett antal verkliga rättsfall.¹⁵⁴ Avslutningsvis undersöktes det konkreta rättsmedvetandet genom att deltagarna fick ta del av filmer från olika rättegångar och därefter diskutera fallen innan de skulle bestämma ett lämpligt straff i respektive fall.¹⁵⁵

Undersökningen av det generella rättsmedvetandet visade på att den svenska befolkningen vill ha hårdare straff. Dock visade övriga delar av undersökningen på att deltagarna i de flesta fallen valde en mildare påföljd än vad domstolarna gjort i de verkliga fallen. Dessutom visade undersökningen på att deltagarna i majoriteten av fallen underskattade domstolarnas val av lämplig straffnivå. En möjlig förklaring till skillnaden i resultatet av det generella respektive det informerade och det konkreta rättsmedvetandet sades vara att allmänheten har bristande kunskap om vilka straff domstolarna utdömer i praktiken.¹⁵⁶

Avslutningsvis sammanfattades slutsatsen av studien med följande mening: ”det allmänna rättsmedvetandet och människors uppfattning om vad som är en lämplig straffnivå bör problematiseras”.¹⁵⁷ Sammanfattningsvis menade alltså forskarna att resultatet av studien visar på att det är problematiskt att

¹⁵⁴ Rättsfallen som deltagarna fick ta ställning till handlade om allvarlig brottslighet såsom relationsvåld och våldtäkt, dock inte mord.

¹⁵⁵ Jerre & Tham (2010), s. 1 f.

¹⁵⁶ Jerre & Tham (2010), s. 2 f.

¹⁵⁷ Jerre & Tham (2010), s. 73.

legitimera straffskärpningar med hänvisning till allmänhetens rättsmedvetande.¹⁵⁸

Med hänsyn till den forskning som precis presenterats finns det alltså grund för att ifrågasätta lagstiftarens påstående om att samhället idag har en allvarigare syn på våldsbrott än tidigare. Claes Lernestedt, professor i straffrätt vid Uppsala universitet, har granskat såväl lagstiftarens förslag om att skärpa straffet för mord som den forskning som presenterats av Jerre och Tham. Efter denna granskning ställer sig Lernestedt kritisk till lagstiftarens påstående om att samhällets syn på våldsbrott skulle vara allvarigare idag än förut.¹⁵⁹

Vidare kritiserar professorn 2014 års förslag om att göra livstids fängelse till normalstraffet för mord utifrån påståendet att 2014 års förslag står i ett motsatsförhållande till 2009 års reform. Lernestedt menar alltså att förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalpåföljden för mord inskränker möjligheten att åstadkomma en nyanserad straffmätning för mord. Som presenterats i det föregående kapitlet var syftet med 2009 års reform att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord.¹⁶⁰

Då Lernestedt tycks ha svårt att hitta en bra motivering till varför lagstiftaren inom kort tid lagt fram ännu ett förslag om att skärpa straffet för mord, påpekar professorn det faktum att det nya förslaget lagts fram i valtid.¹⁶¹ Liksom Lernestedt framför även Anne Ramberg, advokatsamfundets generalsekreterare, kritik mot lagförslaget och menar att den bristfälliga utredningen känns som ”valfläsk”.¹⁶²

¹⁵⁸ Jerre & Tham (2010), s. 73. Se även Tham (2018), s. 154.

¹⁵⁹ Dagens juridik: *Mord, livstid och valtid – inte lätt att hitta substantiella svar på regeringens svängning.*

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Dagens juridik: *Anne Ramberg kritiserar förslaget om skärpt straff för mord – ”det känns som valfläsk”.*

6 Påföljden för uppsåtligt dödande i Danmark

6.1 Inledning

Syftet med detta kapitel är att besvara uppsatsens femte underfrågeställning, d.v.s. hur påföljden för uppsåtligt dödande hanteras i Danmark. I uppsatsens inledande kapitel har det förklarats varför formuleringen uppsåtligt dödande kommer att användas i detta kapitel. Med hänsyn till uppsatsens syfte ska endast det danska brott som motsvarar det svenska brottet *mord* behandlas. Det danska brott som motsvarar mord i svensk rätt stadgas i 237 § i STRFL.¹⁶³ Bestämmelsen lyder på följande sätt:

Den, som dræber en anden, straffes for manddrab med fængsel fra 5 år indtil på livstid.

6.2 Fängelse

Av bestämmelsen ovan går således att utläsa att straffskalan för uppsåtligt dödande i Danmark är från fem års fängelse upp till livstids fängelse. Enligt dansk rättspraxis är utgångspunkten för uppsåtligt dödande som begåtts mot en eller två personer mellan tolv och sexton års fängelse.¹⁶⁴

Vad gäller livstids fängelse är detta straff förbehållet de allra allvarligaste fallen av uppsåtligt dödande.¹⁶⁵ För att detta straff ska vara tillämpligt krävs att det rör sig om en mycket grov gärning. I praktiken krävs därför att brottet riktats mot flera personer, mot barn eller unga, poliser i tjänsteutövning alternativt att brottet präglats av särskild grymhet. Livstids fängelse kan också bli aktuellt i de fall då det uppsåtliga dödandet föregåtts av ett sexuellt övergrepp. Det ska dock tilläggas att det inte är nödvändigt att

¹⁶³ Jmf Vestberg & Flemming: *Drab* i Den store danske. Se även Träskman (2001), s. 153.

¹⁶⁴ Intervju med Anja Eliassen, den 23 april 2018.

¹⁶⁵ Langsted; Jensen: *Livsvarigt fængsel* i Den store danske.

gärningspersonen bedöms som farlig för omgivningen för denne ska kunna dömas till livstids fängelse.¹⁶⁶

Med hänsyn till det faktum att det krävs särskilt försvårande omständigheter för att livstidsstraffet ska bli tillämpligt utdöms detta straff relativt sällan i Danmark.¹⁶⁷ För att ge ett exempel avtjänade år 2011 totalt 215 personer ett fängelsestraff för uppsåtligt dödande, varav 23 personer avtjänade livstidsstraffet.¹⁶⁸

6.3 Förvaring

Utöver möjligheten att utdöma ett fängelsestraff för den som gjort sig skyldig till uppsåtligt dödande finns möjligheten att istället utdöma förvaring, vilket är en påföljd som kan utdömas i särskilda undantagsfall. Förvaringsinstitutet, som endast kan bli aktuellt i fall då gärningspersonen anses vara särskilt farlig för sin omgivning, innebär att den dömda blir inlåst på obestämd tid.¹⁶⁹

Av 70 § STRFL framgår de rekvisit som ska vara uppfyllda för att påföljden förvaring ska kunna bli tillämplig. Det anges att förvaring kan bli aktuellt exempelvis i fall då gärningspersonen gjort sig skyldig till uppsåtligt dödande och då denna person anses vara så pass farlig för allmänheten att det finns ett behov av att förhindra att han eller hon begår nya brott.¹⁷⁰ Förvaring kan således utdömas när ett fängelsestraff inte anses vara tillräckligt för att värna om andra människors säkerhet.¹⁷¹

Efter att den dömda avtjänat tre år av straffet görs en prövning huruvida han eller hon fortfarande anses vara farlig för samhället. När den dömda avtjänat tolv år av straffet kan den danska justitieministern bestämma ifall straffet ska tidsbestämmas eller inte. Enligt Eva Smith, professor emerita i straffrätt

¹⁶⁶ Intervju med Anja Eliassen, den 23 april 2018; Träskman (2001), s. 161.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Kriminalför sorgen (2017), s. 27; Clausen (2013), s. 99.

¹⁶⁹ Vestergaard: *Forvaring* i Den store danske.

¹⁷⁰ 70 § 1 st. STRFL.

¹⁷¹ Intervju med Anja Eliassen, den 23 april 2018.

vid Köpenhamns universitet, kan ett förvaringsstraff i praktiken bli kortare än ett livstidsstraff, men det kan också innebära att den dömda får vara inlåst resten av sitt liv.¹⁷²

Avslutningsvis kan det konstateras att det i genomsnitt döms omkring två till tre personer per år till förvaring. Med andra ord är förvaring en påföljd som utdöms relativt sällan i Danmark.¹⁷³

6.4 Slutsats

Det kan konstateras att livstidsstraffet endast blir tillämpligt i fall då gärningspersonen gjort sig skyldig till ett mycket grovt brott, exempelvis ett fall av uppsåtligt dödande med särskilt försvårande omständigheter. Det krävs också att ett tidsbestämt straff inte anses tillräckligt. Vad gäller möjligheten att utdöma förvaring är det inte nödvändigt att brottet är så pass grovt att straffvärdet för gärningen når upp till livstids fängelse. Vad som är relevant är istället huruvida gärningspersonen bedöms utgöra ett så pass stort hot mot sin omgivning att det inte anses tillräckligt att utdöma ett vanligt fängelsestraff.¹⁷⁴

En slutsats som kan dras är att såväl fängelse som förvaring är två möjliga påföljder för uppsåtligt dödande i Danmark. För att livstids fängelse ska kunna bli aktuellt krävs att det föreligger särskilt försvårande omständigheter kring det uppsåtliga dödandet, exempelvis att gärningspersonen berövat livet av flera personer. Angående förvaring är det möjligt att utdöma denna påföljd för gärningar som i sig inte är tillräckligt försvårande för att ett livstidsstraff skulle kunna bli tillämpligt, men där det trots allt anses vara av särskild vikt att gärningspersonen hålls avskild från övriga medborgare i samhället.

¹⁷² SVT: *Livstids fängelse eller förvaring?*

¹⁷³ Engbo (2001), s. 244.

¹⁷⁴ Intervju med Anja Eliassen, den 23 april 2018.

7 Analys

7.1 Inledning

Som tidigare angivits är det övergripande syftet med denna uppsats att, utifrån ett straffteoretiskt perspektiv, undersöka om livstids fängelse bör utgöra normalpåföljden för mord. Uppsatsens underfrågeställningar har redan besvarats i de tidigare avsnitten. Eftersom uppsatsen är lång kan det emellertid vara svårt för läsaren att komma ihåg allt som tidigare konstaterats. Av pedagogiska skäl anser jag därför att det är motiverat att i det följande göra vissa upprepningar av vad som redan avhandlats i tidigare kapitel. I detta kapitel kommer således den information som tidigare framkommit i uppsatsen att slutligt analyseras och sammanfattas. Avslutningsvis kommer det ges ett svar på uppsatsens huvudsakliga frågeställning, d.v.s. huruvida förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord är välgrundat.

7.2 Straffteorier

För att överhuvudtaget kunna resonera kring frågan om livstids fängelse bör utgöra normalstraffet för mord är det nödvändigt att först förstå varför vi straffar de som bryter mot lagen. Med andra ord är det nödvändigt att förstå vilket syftet som eftersträvas med straffet. Det finns ett antal olika teorier som utifrån olika förklaringsmodeller berättigar användandet av straff. Som tidigare angivits delas dessa teorier traditionellt sett in i absoluta respektive relativa straffteorier. De absoluta teorierna, å ena sidan, utgår från en föreställning om att straffet tjänar som vedergällning för det begångna brottet. De relativa straffteorierna, å andra sidan, utgår från en föreställning om att straffet tjänar till att förebygga brott.

I avsnitt 3 har jag tagit ställning till vilka straffteorier som spelar störst roll i det svenska påföljdssystemet. En första slutsats som kan dras efter att ha gjort en översiktlig rättshistorisk tillbakablick är att synen på straffets

funktion är föränderlig. Med andra ord har syftet med straffet varierat under olika tidsepoker. En andra slutsats som kan dras av den rättshistoriska tillbakablicken är att framförallt relativa straffteorier tycks ha varit tongivande inom svensk straffrätt under det senaste seklet. Ett rimligt antagande är därför att tonvikten inom dagens påföljdssystem fortfarande ligger på teorier om att straffet på olika sätt ska tjäna ett brottsförebyggande syfte. Vidare vad gäller det svenska påföljdssystemet idag framhåller såväl förarbetena till 2009 års reform av mordbestämmelsen som Träskman att proportionalitetsprincipen intar en mycket central roll. Häthén tillägger att även humanitetsprincipen utgör en mycket viktig del av straffsystemet. Utöver humanitetsprincipen menar Häthén också att det svenska påföljdssystemet till viss del präglas av tankar om att syftet ska tjäna till att rehabilitera brottslingen.

Liksom Träskman ansluter jag mig till påståendet om att det är svårt att tala om ett ideologiskt renodlat system. Enligt min mening är det möjligt att argumentera för att det svenska straffsystemet i någon mån har inslag av samtliga straffteorier som presenterats i uppsatsens andra avsnitt. Att det går att finna spår av många olika straffteorier i det svenska straffsystemet utgör dock inget hinder mot att vissa straffteorier är mer framträdande än andra. En slutsats som kan dras är att tankar om proportionalitet, humanitet och behandling intar en särskilt central roll i det svenska straffsystemet. Av denna anledning menar jag att det är av stor vikt att dessa principer beaktas och respekteras i samband med utformningen av straff. Med andra ord anser jag att dessa principer särskilt bör beaktas när livstids fängelse föreslås bli normalstraffet för mord.

7.3 Ändringar av mordbestämmelsen

Efter 2009 års reform av mordbestämmelsen ändrades straffskalan för mord till tio till arton års fängelse eller livstids fängelse. Syftet med lagändringen sades bl.a. vara att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord. Genom att utöka möjligheten att döma ut olika längd på fängelsestraffet för mord sades proportionalitetsprincipen ges ett större utrymme vid

straffmätningen. Ett annat skäl som anfördes till stöd för att utöka straffskalan var att samhället sades ha fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott. Det hänvisades emellertid inte till någon forskning som gav stöd för detta påstående, vilket är anmärkningsvärt enligt min mening.

När 2009 års reform genomförts blev resultatet att livstids fängelse utdömdes i ännu färre fall än före reformen. En rimlig förklaring till detta är att domstolarna numera fick fler alternativ avseende fängelsestraffets längd att välja på, till skillnad från tidigare då straffet var antingen tio års fängelse eller livstids fängelse.

Några år efter 2009 års reform, år 2014, genomfördes ännu en ändring av mordparagrafen. Syftet med denna reform var att genomföra en lagändring som skulle medföra att livstids fängelse i fortsättningen skulle bli normalstraffet för mord. Liksom tidigare anfördes att samhällets skärpta syn på våldsbrott skulle motivera ännu en straffskärpning. Inte heller denna gång presenterades någon forskning som gav stöd för detta påstående. En intressant fråga att ställa sig är varför lagstiftaren önskade genomföra ännu en ändring av mordparagrafen när den redan genomgått en ändring endast några år tidigare. Med hänsyn till det faktum att lagändringen ledde till att livstidsstraffet utdömdes i allt färre mordfall än tidigare är det, enligt min åsikt, uppenbart att lagstiftaren var missnöjd med den inskränkta användningen av livstidsstraffet. I förarbetena talades nämligen om att mord utgör den mest klandervärda gärning en människa kan begå och att straffet därmed bör återspegla gärningens förkastlighet. Detta ger uttryck för att lagstiftaren utgått från tankar om vedergällning då lagändringen föreslogs.

I och med att HD i NJA 2016 s. 3 kritiserade den ordalydelse som valdes då mordparagrafen reformerades år 2014 stod det klart att reformen inte skulle leda till önskat resultat. I syfte att återigen försöka uppnå det eftersträlvade syftet presenterades år 2017 ett nytt förslag på en lagteknisk lösning. Eftersom 2017 års förslag enbart gick ut på att hitta en lagteknisk lösning som skulle leda till att livstids fängelse fortsättningsvis blir normalstraffet

för mord, gjordes inga försök till att motivera ännu en straffskärpning för brottet mord.

Sammanfattningsvis går det att påstå att lagstiftaren under 2000-talet intagit en allt mer skärpt inställning till straffet för mord. Liksom Lernestedt påpekar anser även jag att det är anmärkningsvärt att lagstiftaren föreslår att livstids fängelse ska bli normalstraffet för mord en mycket kort tid efter att förslaget om att åstadkomma en nyanserad straffmätning för mord trätt i kraft. Med andra ord är förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord motsägelsefull i förhållande till 2009 års reform, då syftet sades vara att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord. Risken med att ändra mordparagrafen så att livstids fängelse blir normalstraffet för mord är att möjligheten att åstadkomma en nyanserad straffmätning för mord undergrävs, vilket leder till att proportionalitetsprincipen hamnar i skymundan. Detta är problematiskt med tanke på att proportionalitetsprincipen intar en mycket central roll i det svenska straffsystemet, vilket tidigare konstaterats.

7.4 Argument för och emot förslaget

I avsnitt 5 har det presenterats ett antal argument för respektive emot användandet av livstidsstraffet. Dessa argument går att resonera kring i förhållande till förslaget om att livstids fängelse ska vara normalstraffet för mord. En första slutsats som kan dras är att de argument som framförts emot livstidsstraffet både är fler och mer välutvecklade än de argument som framförts till stöd för livstidsstraffet.

Ett första argument som kan användas för att motivera en större användning av livstidsstraffet är att utdömandet av detta straff kan anses leda till större upprättelse för brottsoffret och dess anhöriga än om ett mildare straff döms ut. I förarbetena till lagförslaget talas om att samhället idag är mer medvetet om vilket lidande brottsoffret och dess närstående får utstå till följd av dödligt våld. Även om det inte sägs uttryckligen i förarbetena har jag dragit slutsatsen att lagstiftaren till viss del motiverar den föreslagna

straffskärpningen med hänsyn till rättviseskäl. Ett strängare straff kan sägas uttrycka en högre grad av klander än ett mildare straff. Med stöd av absolut proportionalitet går det också att hävda att endast en viss nivå på straffet är tillräckligt för att bestraffa mord. Absolut proportionalitet kan således användas för att bestämma att straffet för mord i Sverige ska vara livstids fängelse. Med andra ord kan det hävdas att den som berövar en annan människa livet förtjänar att vara inlåst resten av sitt liv.

Ett annat argument som går att använda till stöd för ett ökat användande av livstids fängelse är att utdömandet av ett livslångt straff har ett symbolvärde, då detta är lagens strängaste straff. Utdömandet av ett straff som har en symbolfunktion motiveras av det faktum att allmänheten känner en större tillfredsställelse när detta straff döms ut än om ett mildare straff väljs. Mot detta argument går att invända att straffets symbolvärde inte sitter i själva längden på straffet. Jag håller med Träskman då han ifrågasätter påståendet om att livstids fängelse skulle medföra en större symbolfunktion än ett långt tidsbestämt fängelsestraff. Vad som enligt min mening är avgörande för att ett straff ska ha en symbolfunktion är alltså att straffet, oavsett längd, är lagens strängaste straff.

Ett tredje argument för att skärpa straffet för mord är att det skulle medföra brottspreventiva effekter, dels genom att stärka allmänhetens negativa attityd gentemot denna typ av brott, dels genom att spärra in farliga personer. Förslaget kan alltså motiveras utifrån såväl allmänpreventiva som individualpreventiva aspekter. Visserligen kan jag hålla med om att straffskärpningar ger en signal till allmänheten om att staten ser mycket allvarligt på en viss typ av beteende. Det är dock tveksamt om detta skulle få någon nämnvärd effekt på antalet mord. Liksom tidigare framhållits finns det nämligen studier som visar på att grova våldsbrott många gånger begås av personer som till följd av exempelvis droger eller alkohol saknar förmåga att överväga sitt handlande. Jag menar därför att det är osannolikt att dessa personer skulle kalkylera över det potentiella straffets längd och följaktligen hindras från att begå brott när denne inser att straffet sannolikt kommer bli

livstids fängelse och inte ett tidsbestämt straff. Min slutsats är därför att en straffskärpning för mord inte skulle bidra till någon nämnvärd allmänpreventiv effekt.

Däremot ansluter jag mig till påståendet om att livstids fängelse har en individualpreventiv verkan. Det ligger i sakens natur att en inlåst fånge inte kan utgöra en fara för allmänheten. Användandet av livstidsstraffet kan alltså bidra till att hålla farliga personer från våra gator.¹⁷⁵ Samtidigt är det inte nödvändigtvis så att alla som mördat en gång måste vara farliga för samhället i framtiden. Att en person begår ett mord kan bero på olika anledningar. Det finns dock självklart personer som, av olika anledningar, kan anses utgöra en fara för allmänheten även i framtiden. Av individualpreventiva skäl skulle det vara nödvändigt att hålla dessa personer inlåsta.

Istället för att döma ut livslång inspärning för alla som begått mord är ett alternativ att endast ge det tidsbestämda straffet åt de som verkligen bedöms vara farliga i framtiden och som inte bedöms kunna bli rehabiliterade. Med det danska påföljdssystemet som en förebild skulle ett alternativ vara att införa förvaringsinstitutet för de personer som begått mord och som framöver bedöms utgöra en fara för samhället. På så sätt kan en individualpreventiv effekt uppnås utan att livstids fängelse blir normalstraffet för mord. Det går dock inte att komma ifrån att det finns studier som visar på att det kan vara mycket svårt att bedöma vilka personer som löper risk att begå nya brott vid frigivning. Det verkar alltså vara svårt att göra en förhandsbedömning av vilka personer som är farliga och vilka som inte är det.

Sammanfattningsvis går det att finna argument både till stöd för och emot lagstiftarens förslag om att livstids fängelse ska utgöra normalpåföljden för mord. Det påstående som har varit mest frekvent förekommande i

¹⁷⁵ Observera att med ”farlig” avses inte personer med en allvarlig psykisk störning. Se avgränsningar i avsnitt 1.3.

argumentationen mot lagstiftarens förslag är att livstidsstraffets tidsbestämda karaktär är inhuman. Det har bl.a. anförts att ovissheten om straffets längd gör att den inlåste inte ges någon motivation till att förbättras. Jag kan till viss del hålla med om att livstidsstraffet i sig har en inhuman karaktär.¹⁷⁶ Den intagnes ovisshet om hur länge han eller hon ska hållas frihetsberövad måste vara mycket psykiskt påfrestande. Det har också anförts att ovissheten om straffets längd kan göra den frihetsberövade omotiverad att förbättra sig. Därmed menar jag att en ökad användning av livstidsstraffet alltså kan sägas stå i ett motsatsförhållande till behandlingstanken.

7.5 Förslaget i ljuset av det allmänna rättsmedvetandet och straffteorier

För att kunna besvara uppsatsens huvudsakliga frågeställning är det nödvändigt att först förstå vilket syfte som eftersträvas med straffet idag. Närmare bestämt är det nödvändigt att förstå vilka straffrättsliga teorier som är centrala i svensk straffrätt idag. Tidigare i uppsatsen har det poängterats att straffsystemet inte är ideologiskt renodlat. Jag vill påstå att det svenska straffsystemet, åtminstone i någon mån, innehåller spår av samtliga straffteorier som presenteras i avsnitt 2. Exempelvis framhålls i förarbetena till lagförslaget att det inte kan uteslutas att en straffskärpning skulle kunna medföra en allmänpreventiv effekt. Av det behandlade materialet har jag dock dragit slutsatsen att de mest framträdande straffteorierna i det svenska straffsystemet är proportionalitetsprincipen, humanitetsprincipen och behandlingstanken. Av denna anledning ska dessa tre teorier ges särskild uppmärksamhet då uppsatsens huvudsakliga frågeställning besvaras.

Det har tidigare konstaterats att påståendet om att samhället fått en skärpt syn på allvarliga våldsbrott är det huvudsakliga skälet som anføres i

¹⁷⁶ Till viss del menar jag också att livstidsstraffet inte är särskilt inhumant då det är allmänt känt att de flesta livstidsstraff blir tidsbestämda i praktiken. Det ska dock återigen betonas att omvandlingsinstitutet inte ska behandlas i denna uppsats (se avsnitt 1.3). Jag kommer därför inte föra någon vidare diskussion om det faktum att livstidsstraffet ofta omvandlas till ett tidsbestämt straff.

förarbetena till stöd för skärpa straffet för mord. En slutsats som därmed kan dras är att lagstiftaren använder det ”allmänna rättsmedvetandet” som argument för att skärpa straffet för mord. Inledningsvis vill jag påpeka att lagstiftarens påstående är mycket vagt formulerat. Det ska poängteras att det inte görs någon hänvisning till studier som ger stöd för slutsatsen att allmänheten har fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott. Därmed anser jag att det är nödvändigt att närmare undersöka detta påstående.

År 2010 publicerade Jerre och Tham resultatet av en studie angående svenskarnas syn på straff. Det sammantagna resultatet av denna studie ger för handen att det är problematiskt att legitimera straffskärpningar med hänsyn till det allmänna rättsmedvetandet. Denna slutsats drogs bl.a. utifrån det faktum att deltagarna i studien i många fall valde en mildare påföljd än den påföljd som domstolarna hade valt i de specifika fallen. Eftersom denna studie publicerades endast några år före 2014 års förslag om att skärpa straffet för mord presenterades, anser jag att det är anmärkningsvärt att lagstiftaren helt tycks ha undgått den nya forskningen. Visserligen tog studien inte sikte på mord, emellertid tog den sikte på annan mycket allvarlig brottslighet. Även om studien inte direkt berörde brottet mord menar jag att det inte är orimligt att ett liknande resultat hade uppnåtts ifall studien istället hade tagit sikte på mord. Eftersom undersökningen bl.a. påvisade att deltagarna hade bristande kunskap om vilka straff domstolarna dömt ut i de utvalda fallen, är det sannolikt att allmänheten även har bristande kännedom om vilka straff som utdöms vid andra brott, exempelvis mord. Jag menar att en viktig förutsättning för att kunna argumentera för huruvida straffen är för låga eller för höga är att ha god kännedom om hur rättspraxis ser ut för en viss typ av brottslighet. Med tanke på att lagstiftarens påstående om att samhället fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott dels står i motsats till nya forskningsresultat, dels att lagstiftaren underlåter att hänvisa till någon annan forskning till stöd för sitt argument, är min slutsats att lagstiftarens trovärdighet är låg i detta fall. Liksom bl.a. Lernestedt framhåller anser jag att förslaget snarare verkar handla om att

samla politiska poäng inför ett stundande riksdagsval än att samhället faktiskt fått en strängare syn på mord.

Inledningsvis vad gäller straffteorier har det angivits att proportionalitetsprincipen är särskilt central för det svenska straffsystemet. Därmed anser jag att det är av stor vikt att analysera lagstiftarens förslag om att skärpa straffet för mord i ljuset av proportionalitetsprincipen. Det har tidigare sagts att absolut proportionalitet går att använda för att motivera såväl straffhöjningar som straffsänkningar. Absolut proportionalitet utgör således inget hinder mot lagstiftarens förslag.

Vad gäller relativ proportionalitet blir svaret lite annorlunda. Som tidigare anförts innebär relativ proportionalitet att straffet för ett specifikt brott bestäms utifrån huruvida det anses vara nödvändigt att straffa det aktuella brottet hårdare eller lindrigare än en annan typ av brott. Med andra ord ställer proportionalitetsprincipen ett krav på att olika brotts relativa svårighetsgrad återspeglas i straffsystemet. Av ekvivalensprincipen, som hänger samman med proportionalitetsprincipen, följer också att samma typer av brott ska ha samma straffskala. Om lagstiftarens förslag om att livstids fängelse ska bli normalstraffet för mord träder i kraft finns det en risk för att proportionalitetsprincipen och ekvivalensprincipen hamnar i skymundan. Jag menar att om samma straff döms ut för majoriteten av alla mordfall medför detta att straffet inte återspeglar svårighetsgraden i de olika fallen. Mord av ”normalgraden” kommer alltså att straffas lika hårt som de allra mest brutala mordfallen. Detta känns egendomligt med tanke på att straffskärpningen år 2009 motiverades utifrån det faktum att dåvarande straffskala (tio år eller livstid) inte gav tillräckligt utrymme för proportionalitetsprincipen. Nu verkar det som att lagstiftaren närmast säger emot sig själv. Genom det nya förslaget inskränks nämligen möjligheten att åstadkomma en nyanserad straffmätning för mord.

Utöver proportionalitetsprincipen har det även anförts att behandlingstanken har en central roll i det svenska straffsystemet. Liksom tidigare framförts

vill jag påstå att en ökad användning av livstidsstraffet står i ett motsatsförhållande till behandlingstanken, då det inte finns någon mening med att försöka rehabilitera en brottsling som ändå ska vara inlåst resten av sitt liv.¹⁷⁷

Den tredje teorin som har framhållits som särskilt viktig för det svenska straffsystemet är humanitetsprincipen, vilken stadgar att straffsystemet ska präglas av respekt för den intagne. Att ett straffsystem är humant innebär exempelvis att straffen ska hållas så korta som möjligt och att den dömda ska ges en andra chans. Vad gäller livstidsstraffet är det rimligt att tänka sig att ett tidsobestämt frihetsberövande leder till ett stort psykiskt lidande för den intagne. Exempelvis är det inte otänkbart att den intagne känner att det inte finns något kvar att leva för om resten av livet ska spenderas i fängelse. Med hänsyn till det anförda är det givet att livstidsstraffet står i strid med viljan att upprätthålla ett humant straffsystem.

Utifrån vad som nyss anförts går det att dra slutsatsen att förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord verkar något främmande för de grundläggande principer som präglar svensk straffrätt. Liksom framhållits tidigare i uppsatsen verkar det inte heller möjligt att rättfärdiga den föreslagna straffskärpningen med hänsyn till att den skulle medföra en allmänpreventiv effekt. Avslutningsvis anser jag inte heller att förslaget är välgrundat utifrån en vilja att skydda samhället från farliga brottslingar. Som framhållits i avsnitt 7.4 menar jag att ett återinförande av internering skulle vara ett bättre alternativ för att uppnå en individualpreventiv effekt för de brottslingar som är farliga, utan att göra livstids fängelse till normalstraffet för mord.

Utifrån en sammantagen bedömning är min slutsats att förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord inte är välgrundat, med

¹⁷⁷ Återigen vill jag betona att jag är medveten om att de flesta livstidsstraff omvandlas till tidsbestämda straff i praktiken. Emellertid ligger omvandlingsinstitutet utanför ramarna för denna uppsats.

hänsyn till de straffteorier som är mest centrala i det svenska straffsystemet idag.

7.6 Avslutande slutsats

Det har således konstaterats att förslaget om att livstids fängelse ska utgöra normalstraffet för mord varken harmonierar väl med de principer som är mest centrala i svensk straffrätt eller med övriga straffteorier som i viss mån återfinns i det svenska straffsystemet. Med beaktande av de straffteorier som präglar dagens svenska straffsystem anser jag således inte att livstids fängelse bör utgöra normalstraffet för mord. Det ska dock tilläggas att den rättshistoriska undersökningen i denna uppsats har visat på att synen på straffets funktion i allra största grad är föränderlig. Det nya lagförslaget skulle kanske kunna sägas vara ett tecken på att vi går mot en förändrad syn avseende straffets funktion. En ökad användning av livstidsstraffet skulle enligt min mening ge intrycket av en vilja att låta vedergällningstanken få ett större utrymme i det svenska straffsystemet. Frågan är om det finns något annat som ger stöd för att vi går mot en sådan förändrad syn på straffets funktion.

Det har tidigare framhållits att ”det allmänna rättsmedvetandet” inte ger stöd för en vilja att närma oss ett hårdare straffsystem. Den tillgängliga forskningen ger alltså inte stöd för att allmänheten idag vill ha ett större inslag av vedergällningstankar i vårt straffsystem. Det finns dock inget som säger att resultatet inte skulle bli annorlunda om en liknande studie genomfördes igen om exempelvis femtio år.

Vad gäller statistiken över det årliga antalet fall av dödligt våld har det inledningsvis i uppsatsen anförts att nivån över antalet fall av dödligt våld har legat på en relativt konstant nivå de senaste åren. Visserligen har åren 2015 och 2016 visat på en något uppåtgående trend, även om Brå framhåller att det är för tidigt att säga något om huruvida denna trend kommer att hålla i sig framöver. Det är tänkbart att en drastisk ökning av det dödliga våldet skulle kunna leda till att allmänheten efterfrågar hårdare tag mot

brottsligheten. En sådan drastisk ökning skulle kunna medföra att lagstiftaren gör det som Jareborg kallar för ”snabba ingripanden mot problemlägen”, d.v.s. höjer repressionsnivån för att komma tillrätta med exempelvis ökat dödligt våld i samhället. För att det ska vara legitimt att använda denna ”offensiva modell” menar Jareborg att det måste vara effektivt när det kommer till att bekämpa brott. Samtidigt framhåller Jareborg att antagandet att strängare straff skulle minska brottsligheten är felaktigt. I detta fall lades förslaget om att skärpa straffet för mord fram före denna statistiska ökning av dödligt våld. Vidare rör det sig inte heller om någon större ökning, varför det är tveksamt att tala om ”problemlägen” som kräver höjda repressionsnivåer. Därmed menar jag att statistiken idag inte ger något direkt stöd för att samhället skulle närma sig en mer skärpt syn på straffets funktion.

Vad gäller jämförelsen med Danmark ger inte heller denna stöd för att Sverige bör närma sig en strängare syn på straffet. Närmare bestämt har det tidigare konstaterats att livstids fängelse inte är normalstraffet för uppsåtligt dödande i Danmark. Det är enligt min mening orimligt att tänka sig att två grannländer, som i stort sett delar samma kultur, skulle ha helt olika syn på straffets funktion. Eftersom det redan tycks vara svårare att utdöma livstids fängelse för uppsåtligt dödande i Danmark än vad det är i Sverige, ger jämförelsen med Danmark inte för handen att Sverige borde skärpa straffet för mord.

Även om lagstiftarens förslag inte är välgrundat utifrån de straffteorier som är mest centrala i svensk straffrätt idag, är det kanske ändå så att vi i framtiden kommer gå tillbaka till ett straffsystem där vedergällningstanken och inkapaciteringstanken ges ett större utrymme. Kanske kommer framtidens rättshistoriska forskning visa på att det nya förslaget var ett första steg i ett försök att omdefiniera samhällets karaktär, där straffet snarare utgör ett mål än ett medel. Liksom Garland beskriver straffsystemet, vilket citerades i uppsatsens inledande kapitel, är *”det som på ytan endast tycks vara ett medel för att hantera lagöverträdare, så att vi andra kan leva*

våra liv utan att besväras av dem, i själva verket en social institution som hjälper oss att definiera samhällets karaktär, vilka typer av relationer det består av samt vilka slags liv det är möjligt och önskvärt att leva där”.

Att skärpa straffskalan för mord skulle enligt min mening ge större utrymme åt vedergällningstanken än exempelvis viljan att försöka återanpassa brottslingen till samhället. En strängare straffskala skulle alltså markera en större grad av klander i förhållande till mord. Frågan som emellertid återstår är vems syn på straffets funktion som ska vara avgörande för straffsystemet, folkets eller politikernas? Oavsett om straffsystemet ska präglas av absoluta eller relativa straffteorier anser jag att det är folkets vilja som ska ligga till grund för eventuella förändringar av lagstiftningen. Med andra ord anser jag att det är folkets syn på straffets funktion som ska präglade utformningen av straffsystemet. För att kunna säkerställa att det verkligen är folkets vilja som ligger till grund för förändringar av straffsystemet, är det av största vikt att lagstiftaren hänvisar till aktuell forskning som ger stöd för påståendet att samhället exempelvis fått en strängare syn på allvarliga våldsbrott såsom mord. Ett påstående om att straffet för mord bör skärpas med hänsyn till ”det allmänna rättsmedvetandet” är alltså enbart ett sätt att plocka politiska poäng så länge som påståendet inte stöds upp av vetenskapen.

Bilaga A

Under arbetet med denna uppsats har två olika intervjuer genomförts med två yrkesverksamma jurister. Av denna bilaga framgår de intervjufrågor som ställts till juristerna.

Under intervjun med Christian Häthén, universitetslektor vid Lunds universitet utgick diskussionen från följande frågor:

1. Vad skulle du säga är det huvudsakliga syftet med straffet i Sverige idag?
2. Upplever du att samhällets syn på straffets funktion håller på att förändras?

Under intervjun med Anja Eliassen, jurist vid Herstedvester fängelse i Albertslund, Danmark, ställdes följande frågor:

1. Under vilka förutsättningar är det möjligt att utdöma påföljden livstids fängelse för *manddrab*?
2. Under vilka förutsättningar är det möjligt att utdöma påföljden förvaring för *manddrab*?
3. Hur vanligt är det att livstids fängelse för *manddrab* utdöms i praktiken?
4. Hur vanligt är det att påföljden förvaring för *manddrab* utdöms i praktiken?
5. Vad är den praktiska skillnaden mellan livstids fängelse och förvaring?

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Intervju med Christian Häthén, universitetslektor vid juridiska institutionen i Lund, den 27 mars 2018.

Intervju med Anja Eliassen, jurist vid Herstedvester fängelse i Albertslund, Danmark, den 23 april 2018.

Offentliga tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1986:14 Påföljd för brott.

SOU 2007:90 Straffskalan för mord.

Departementsserien

Ds 2013:55 Skärpt straff för mord.

Ds 2017:38 Livstidsstraff för mord.

Propositioner

Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk.

Prop. 2005/06:35 Lag om omvandling av fängelse på livstid.

Prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m.

Prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord.

Övrigt

Dir. 2007:48

Dir. 2007:137.

Ju 2007:04 Straffnivåutredningen.

Dansk lagtext

LBKG 2017-08-09 nr. 977 Straffeloven.

Elektroniska källor

Anklagemyndigheten: *Unge lovovertrædere – Behandling af sager mod unge lovovertrædere*, 2016,

[https://vidensbasen.anklagemyndigheden.dk/api/portals\(6e302527-f0b3-4a5e-889a-668aa67e5491\)/Print/h/6dfa19d8-18cc-47d6-b4c4-3bd07bc15ec0/VB/7a6e1956-b775-4f5e-af26-0888eafcc0a0](https://vidensbasen.anklagemyndigheden.dk/api/portals(6e302527-f0b3-4a5e-889a-668aa67e5491)/Print/h/6dfa19d8-18cc-47d6-b4c4-3bd07bc15ec0/VB/7a6e1956-b775-4f5e-af26-0888eafcc0a0) (besökt 2018-04-25).

Brottsförebyggande rådet: *Livstidsdomar – utveckling och faktisk strafftid*, 2015,

https://www.bra.se/download/18.779f51ff14b839896441362/1427115291529/2015_Livstidsdomar.pdf (besökt 2018-01-20).

Brottsförebyggande rådet: *Konstaterade fall av dödligt våld – en granskning av anmält dödligt våld 2016*,

https://www.bra.se/download/18.5484e1ab15ad731149e3a819/1490966077117/Sammanfattning_Dödligtvåld_2016.pdf (besökt 2018-01-24).

Dagens juridik: *Anne Ramberg kritiserar förslaget om skärpt straff för mord – ”det känns som valflask”*. Publicerad 2013-09-03,

<http://www.dagensjuridik.se/2013/09/anne-ramberg-kritiserar-forslaget-om-skarpt-straff-mord-det-kanns-som-valflask> (besökt 2018-04-24).

Dagens juridik: *Mord, livstid och valtid – inte lätt att hitta substantiella svar på regeringens svängning*. Publicerad 2014-04-08,

<http://www.dagensjuridik.se/2014/04/mord-livstid-och-valtid> (besökt 2018-04-12).

Dagens juridik: *Vänsterpartiet vill avskaffa livstidsstraffet – ”omodernt, ineffektivt och inhumant”*. Publicerad 2018-04-09,

<http://www.dagensjuridik.se/2018/04/vansterpartiet-vill-slopa-livstidsstraffet-omodernt-ineffektivt-och-inhumant> (besökt 2018-04-10).

Langsted, Lars Bo; Jensen Gram, Svend: *Livsvarigt fængsel* i Den store danske, 2017,
http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Straf_og_straffetoeeri/livsvarigt_fængsel (besökt 2018-03-22).

Strafferetshjælpen: *Drab*,
<http://www.strafferetshjaelpen.dk/fagomrader/drab.html> (besökt 2018-03-20).

SVT: *Livstidsstraffet i Sverige – så tycker partierna*. Publicerad 2017-01-17,
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/orebro/livstidsstraffet-i-sverige-sa-tycker-partierna> (besökt 2018-04-19).

SVT: *Livstids fängelse eller förvaring?* Publicerad 2018-01-16,
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/livstids-fangelse-eller-forvaring>
(besökt 2018-03-22).

SVT: *Därför vill V slopa livstidsstraffet*. Publicerad 2018-01-18,
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/darfor-vill-v-slopa-livstidsstraffet> (besökt 2018-04-10).

Vestberg, Birgitte; Flemming, Balvig: *Drab* i Den store danske. 2017,
http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Kriminalret,_speciel/drab (besökt 2018-03-20).

Vestergaard, Jørn: *Forvaring* i Den store danske. 2017,
http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Straf_og_straffetoeeri/forvaring (besökt 2018-03-22).

Litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*. Iustus Förlag. Uppsala, 2013.

Aspelin, Erland: *Straffets grunder – historisk bakgrund*. SvJT 1999 s. 108-131.

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari: *Att bestämma påföljd för brott*. Wolters Kluwer. Stockholm, 2016.

Brottsförebyggande rådet: *Remissyttrande över departementspromemorian Skärpt straff för mord (Ds 2013:55)*, Dnr 0281/13 Ju2013/5925/L5. Stockholm, 2013.

Clausen, Susanne: *Klientundersøgelsen 2011*. Direktoratet for Kriminalforsorgen. 2013.

Engbo, Hans Jørgen: *Straffuldbyrdelsesret*. Jurist- og Økonomforbundet. København, 2001.

Garland, David: *Punishment and modern society – a study in social theory*. Clarendon, Oxford 1991.

Häthén, Christian: *Stat och straff*. Studentlitteratur. Lund, 2014.

Jareborg, Nils: *Vilken sorts straffrätt vill vi ha?* i: Victor, Dag (red.) m.fl.: *Varning för straff*. Fritze. Stockholm, 1995.

Jareborg, Nils & Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*. Wolters Kluwer. Stockholm, 2017.

Jerre, Kristina & Tham, Henrik: *Svenskarnas syn på straff*, Rapport 2010:1. Stockholm, 2010.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet: *Remiss: Ds 2013:55 Skärpt straff för mord*, Dnr LUR 2013/94 Ju2013/5925/L5. Lund, 2013.

Justitiedepartementet: *Sammanställning av remissyttranden. Skärpt straff för mord (Ds 2013:55)*, Dnr Ju2013/5925/L5. Stockholm, 2013.

Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod* i: Korling, Fredrik & Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur. Lund, 2013.

Kriminalforsorgen: *Nordisk statistik for kriminalforsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige 2011-2015*. Hildebrandt, Susanne (red.), Direktoratet for Kriminalforsorgen. Köpenhamn, 2017.

Ryberg, Jesper: *Livstidsstraffens berettigelse* i: Andersson, Ulrika (red.) m.fl.: *Festskrift till Per Ole Träskman*. Norstedts juridik. Stockholm, 2011.

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation*. Norstedts juridik. Stockholm, 2015.

Sarnecki, Jerzy: *Introduktion till kriminologi*. Studentlitteratur. Lund, 2015.

Siljeström, Gösta: *Förvarings- och interneringslagarna*. SvJT 1927 s. 388-396.

Stockholms universitet: *Kriminologiska institutionens remissvar på Straffskalan för mord (SOU 2007:90)*, Dnr Ju 2007/10575-L5. Stockholm, 2008.

Tham, Henrik: *Kriminalpolitik: brott och straff i Sverige sedan 1965*. Norstedts juridik. Stockholm, 2018.

Träskman, Per Ole: *Utestängning genom tidsbestämd inspärning – det problematiska livstidsstraffet* i: Vagn, Greve & Nielsen Grothe, Beth & Snare, Annika: *Nytter det? Mosaik om kriminalforsorg og kriminalpolitik*. Jurist- og økonomforbundet. Köpenhamn, 2001.

Träskman, Per Ole: *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*. SvJT 2003, s. 173-194.

Träskman, Per Ole: *Skapas det allmänna rättsmedvetandet av att vi är medvetna eller omedvetna?* SvJT 2015, s. 428-438.

Valguarnera, Filippo: *Den komparativa metoden i*: Korling, Fredrik; Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur. Lund, 2013.

von Hirsch, Andrew: *Proportionalitet och straffbestämning*. Iustus Förlag. Uppsala, 2001.

Ågren, Jack: *Billighetsskälen i 29:5 BrB. Berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*. Jure. Stockholm, 2013.

Rättsfallsförteckning

NJA 2007 s. 194.

NJA 2013 s. 376.

NJA 2016 s. 3.